

БАНГДАН

Година LVIII

Октобар - децембар 2016

Број 510

САДРЖАЈ

Рајко Петров Ного: Слово о Јефимији	3
Марко Недић: Скица за портрет Милосава Буце Мирковића	7
Милош Петровић: Писање је начин живота и права на духовну слободу - Мирослав Егерић (1934-2016)	13
Мирослав Егерић: Деспот Стефан - снажење патриотске свести	16
<i>Истраживања</i>	
Ирена Ђукић: Освајање целине	20
<i>Из словеначке поезије</i>	
Милан Петек Ливоков: Раднички разред лети у небеса, Апологету рата, Марсовци, где сте, (превео са словеначког Душан Стојковић)	41
<i>Из савремене словачке поезије</i>	
Злата Матлакова: Једном ће ме море преплавити, Са бојажљивом путницом, Шума напредује, Смислености (са словачког превела: Ана Дудаш)	47

<i>Поезија</i>		
Вера Мајска: Палета и виолина	52	
Драгослава Гуњић: Згуснути пепео феникса, Ослушкивања	53	
Небојша Лапчевић: Филателист	55	
Лара Дорин: Ништа више, Лет, Даље	59	
Јарослав Кис: Имам једну песму	62	
Јован Арсић Јовче: Афоризми	64	
 <i>Из јужноамеричке прозе</i>		
Сесилија Риос: Чежње	65	
 <i>Прича</i>		
Љубица Ненезић: Изненађења	75	
Јагода Кљаић: Жена стере веш	78	
 <i>Прозаиде</i>		
Давид Кеџман Дако: Свемирни сев	87	
 Павле Б. Бубања: Да ли је мир у људском свету данас већ постао празник безначајности		101
Воја Марјановић: Драмска авантура Александра Поповића (1929-2006)	105	
 <i>Осврти</i>		
Давид Кеџман Дако: Реч над бездном (Михајло Пантић, Седми дан кошаве)	111	
Гордана Влаховић: Иза бројева била су имена (Марија Петковић: Врњчани у концентрационом логору Бањица (1941 – 1944)	120	
Миша Лазар: Нова луча над истоком (Мићо Цвијетић: Блиске даљине – Москва и Кијев)	124	
Тихомир Петровић: Песмарица за младе читаоце (Миомир Милинковић, Неизбежно)	131	
Јован Н. Стриковић: Ко то рече (Чедо Недељковић: Лапонци)	134	
Зорица Турјачанин: Црвенкапица је, ипак, надвладала вука (Тања Ступар Трифуновић: Сатови у мајчиној соби)	138	

РАЈКО ПЕТРОВ НОГО

СЛОВО О ЈЕФИМИЈИ

Рођена и стасала у сјају Душанове империјалне моћи, а подвизањем и „испосништвом украшена“ у дане народнога слома, Јефимија, „негда деспотица“ Јелена, столовала је у Серу, тој „удеоној српској области“ којој је припадао Халкидик, а то значи и Хиландар, тај угаони камен Српства. У серској области и свјетовни и духовни господари бијаху Срби. Ова ћерка Душановог братучеда Војихне и жена деспота Угљеше Мрњавчевића рано је уцвијелена смрћу „младог младенца“, четворогодишњег јединца, а на тај лични, породични, матерински бол ускоро ће се надодати колективна трагедија – прво марички а онда и косовски полом – и тако помијешати да се у њеним рукотвореним приношењима/даровима – икони, завјеси, покрову – тешко разабера гдје престаје једно а почиње друго, докле пјева лични и породични а откле колективни бол. У Јефимијином плачу та су два бола од исте твари. „Кад су историјске личности носиоци песничких осећања, онда је историја у сваком стиху те поезије“, пише Миодраг Павловић.

Јефимијин пут из рашке у моравску, а онда и небеску Србију, тај животни и духовни лук – од деспотовања и господства до удовиштва, монаштва и избјеглиштва (макар и код своје родице Милице на двору Лазаревом, и овдје у Љубостињи) и нехотичнога у болу пјесништва, од сјаја и моћи до разура и опште пропасти – мада затегнут, нигдје није пукао, можда и зато што је, „свагда бригујући о

одласку душе“, и у сопственој судбини созерцала како је и колико „пропадљива висота земаљског господства“. То је, канда накнадно, снажило презрење земаљскога царства а јачало веру у сједињење са вјечном обитељи. А можда и вјеру да ће јој свети Кнез-заступник, страдањем посвећен, и њену страдалност помоћи разабрати, а можда и „двери утехе“ отворити, „на другом неком свету у коме Агарјана нема“.

То Јефимијино „из тмине појање“ чујемо данас, нарочито данас, као снажну меланхоличну каденцу која врхуни у црквеним и књижевним списима већ заокружен култ светога кнеза Лазара – тог побједника кроз погибију, који је убио змију и мученика вијенац примио од Бога, те мученичком смрћу уљепшао живот, и тако и саму смрт побиједио – каденцу која ће ове завјетне косовске мисли животодајно предати моћном и по племе спасоносном десетерцу. Икона и завјеса бијаху у Хиландару, а похвала/ покров над Кнежевим ђивотом у Раваници. Временом је сажетак Јефимијине похвале, као житије, постао саставни дио литургије при служби светога Кнезу. Монашка и дворска, наша стара књижевност и није тако и толико далеко од народне: са фресака и из литургије оно најважније у десетерац је упјевавано, па десетерачком акустиком већма оснажено. Није то било само једном да су камерни монашки и дворски облици књижевности – када личност онога који пише пробије каноне и конвенције хијерархије и церемониозности – настављали свој други и препорођени живот на уснама народа као његова уснена/усмена библија. Ђорђе Трифуновић, коме овај запис штошта дугује, пише да у старој српској умјетности никада нису изречене/исписане личније ријечи. А то лично Јефимијино слово ушло је у само срце косовског мита и српске рапсодије, у Обретеније главе кнеза Лазара, рецимо.

Толико, што се индивидуалног талента тиче. Али шта је ту традиција?

Шта је припомогло да ове Јефимијине „књиге“, тај уникатни ручни рад, то сребром и златом на атласној свили извезено слово претраје и да у општем пожару, и ондашњих и садашњих неприлика, попут оне старозавјетне „неопалиме купине“, лик ове наше деспотице, потоње монахиње, сија и данас. Нарочито данас, када се – у сопственој, од неба откупљеној земљи, у збјеговима, око манастира, на овим књижевним парастосима, окупљамо. Зашто жудно слушамо ово житије у коме, баш као у оној истоименој Дучићевој пјесми, „Сва слова певају претке што су били / Краљеви и писци, војводе и свеци“.

Ништа трајно у књижевности није створено ако није склад личног доживљаја и јаког књижевног предања. Јефимијине ријечи су јединствен склад болне словенске душевности и староставне византијске духовности. Тај склад красио је и наше немањићке задужбине. У тим задужбинама су ктиторске фигуре у ствари личне карте наших царева и краљева. Високостилизоване византијске одежде, пише Перо Слијепчевић, лијепо су пристајале плећатим и косатим Немањићима. Јефимија је слово свога бола трајно извезла на византијски свиленом, атласном, макар и „раздртом платну времена“ и старословне традиције, и у том њеном ручноме раду срећно су се срели умјетност и занат.

У Душановом сјају и Лазаревом одсјају, у истом духовном обасјању и сличном стилском простору, у рашкој, па моравској Србији, вјерски, естетски и практични живот били су јединствени. Ту су и преписивач и сликар и музичар и илуминатор, кујунџија и златар – готово без појединства, без ауторства и свијести о индивидуалном приносу – грађом заокупљени, такорећи спонтано реализовали заједничку визију народа. Култура је становала у

свакодневним облицима живота, и то не само у сликама и пјесмама, већ и плочицама изнад камина и завјесама које штите од промаје, рецимо. Ту су умјетници-занатлије могли да копирају из старих Јеванђеља оне слике које су им изгледале исто тако свете као текст, а да их опет све уткају у једну замисао. Тако дјела многих изгледају као да су дјело појединца. Све је то тадашње грађевине и изграђевине јединственим печатом печатило. Као да се плотски, пулсирајући живот живио само зато да би складно био у какву слику или мозаик затворен, за вјечност слеђен и трајно скамењен. Упућенији се досјећају да ће оvdје Јејтсова златна птица „Постидети својим гласом / Блаженством вечног метала / Обичну птицу ил латицу“.

Цитатима, колажом и парафразама једног од највећих пјесника минулог вијека – Јејтсовом визијом Византије – кушао сам, на крају, макар у измаглици, да назначим ону моћну традицију у којој је наша Јефимија обдјелавала, традицију која је мање пропадљива од државе. На размаку од 530 година, колико дијели ова два пјесничка гласа, прозорљиве слутње имагинарне Византије Вилијама Батлера Јејтса, његова фасцинација могућом ромејском културом, само нам још разорнијим чине ондашњи и садашњи апокалиптични долазак варвара, а пад Цариграда црним даном којим је почела да нестаје најдужа древна европска цивилизација у којој смо се били скућили.

Њу и данас, мало јужније од нас, руше и затиру, а она, ево, још увијек, бар нама и барем вечерас, сјајка као неопалима купина.

МАРКО НЕДИЋ

СКИЦА ЗА ПОРТРЕТ
МИЛОСАВА БУЦЕ МИРКОВИЋА

Најпре желим искрено да захвалим Уметничком савету „Буциних дана“ и свима вама који сте одлучили да ово прво признање за књижевну критику, симболично значења „Златно зрно критичарско“, дође управо у моје руке. И још више, да поздравим одлуку покретача ове културне манифестације да се књижевној критици на овај начин посвети много већа пажња културне јавности него што јој је досад посвећивана. Зато је на овом месту неопходно подсетити се личности, књижевног дела и доприноса који је своме времену и нама као настављачима његове књижевне активности као своју стваралачку баштину оставио у наслеђе Милосав Буца Мирковић, под чијим знаком се у његовом родном Александровцу одржава ова још увек млада културна манифестација.

Милосав Буца Мирковић био је од оних књижевних критичара и есејиста који су својим јасним, комуникативним и стилски богатим критичким и есејистичким текстовима о многим областима књижевности и књижевног живота о којима је не штедећи своје време и перо писао и говорио пуних шест деценија, знатно утицали на ширење читалачког интересовања за књижевност и уметност као најадекватнији израз духа и невидљивог а увек делујућег сензибилитета времена у којем настају књижевна и уметничка остварења. Посебно су његови написи утицали на прихватање савремене књижевности као најнепосреднијег и најтрајнијег уметничког знака

тога времена. Читава његова књижевна активност обележена је том жељом – да књижевно дело што више приближи читаоцима и привуче их чарима књижевности и уметности, да им отвори врата многобројних скривених или препознатљивих књижевних садржаја и тајни и, такође, да им омогући да и они сами на свој начин доживе новооткривене вредности и значења књижевног рукописа.

Буца Мирковић је у свом стваралачком веку писао о многим областима књижевности и уметности – о прози, поезији, драми, есејистици и критици, о позоришту и његовим глумачким јунацима, о сликарским изложбама, о књижевном животу. Највише текстова у његовој импресивној библиографији, са више хиљада јединица, како потврђују истраживачи његовог дела, посвећено је књижевности и позоришту. Његова рубрика „Читати или не читати“, коју је, пишући о новим књигама и препоручујући их бројним будућим читаоцима, преко двадесет година редовно водио у *Илустрованој Политици*, и сталне рубрике у позоришним гласилима биле су сигуран путоказ критичком укусу ондашње читалачке и позоришне публике, која је с радозналошћу очекивала његов суд и критичке опсервације о прочитаним књигама и виђеним позоришним представама. Стога су и читалачки судови, не без вредносних сугестија из тих рубрика, најчешће били подударни с његовим. Он је, по свему судећи, писао и говорио и у своје име и у име многобројних читалаца којима се обраћао. Слично су осећали и они који су читали његове анализе и монографије о нашим познатим глумцима или његове есеје о различитим темама изузетно богатог књижевног живота друге половине 20. и прве деценије овог века.

Чиме је он то привлачио своје многобројне читаоце, којим стилским средствима је омогућавао да

већ из првих или из завршних реченица његовог текста схвате која је врста књиге у питању и шта као верни пратиоци књижевности могу да доживе у њој? Такође, каква је позоришна представа коју препоручује и у чијој глумачкој изражајности могу да се предају као будући гледаоци позоришне игре о којој даје свој суд? Исто тако, шта је основна уметничка особина неке књижевне појаве, новог песничког имена, новог дела, важне књижевне теме и проблема? Као одговор на ова питања може се рећи да је Милосав Мирковић био од оних критичара који су увек давали јасан вредносни суд, који су отворено предлагали „читати или не читати“, „гледати или не гледати“. Сигурно је да је и у његовој критичарској пракси неупоредиво више било оних књига које је требало читати и оних позоришних представа и глумачких остварења које је вредело видети од оних које није требало узимати у обзир. Он је, дакле, већ унапред вршио позитивну вредносну селекцију књига и позоришних догађаја којима је придавао пажњу и о којима је пре желео да пише него оних мање успешних које је с разлогом мимоилазио.

Критички и есејистички текстови Буце Мирковића имају отворену форму, и то је оно што је посебно привлачило његове читаоце. Он је и у изразу и у композицији био слободан, није робовао строгом распореду композиционих јединица, није водио свој есеј или критички текст по правилима нормативне критичке поетике, него је сасвим слободно, асоцијативно ишао од изабране, од важне теме до теме, од слике до слике, од уочене доминанте до њеног значења, да би на крају читаоцима на увид понудио читав спектар есејистичких и критичких могућности. Различите врсте асоцијација извирале су из његових есеја и критика – по звуку, по значењу, по сличности, по супротности. И увек су

изгледале нове, неочекиване, инспирисане колико самим књижевним предметом о којем је писао толико и самим поетским бићем есејисте Буце Мирковића. На тај начин он је обogaћивао и онеобичавао свој критички и есејистички текст и давао му пуно књижевно значење.

Стога његови текстови нису били само критички прикази у строгом значењу тог појма, нису били само очекивани есеји о неком песнику и одређеној књижевној теми, то су сами по себи били прави есејистички и језички богати и разгранати искази на тему једне песничке појаве или једног прозног остварења. То су често били књижевни текстови који звуче и који значе и независно од изабраног предмета. Чак и када је, као надреалисти, спајао неспојиво, он је суштински залазио у скривене слојеве језика и ширио његове потенцијалне семантичке могућности, откривајући тако невидљива значења књижевног организма. Ту је можда био најслободнији, нара-зигранији, најмање обавезан према тумаченом тексту, јер је повезивао, прожимао, поистовећивао две своје кључне књижевне вокације – есејистичку и песничку, критичарску и позоришну.

Тако је, после прве, полемичке фазе, у којој је понекад доста слободно и импресионистички тумачио нове књиге наших писаца, доцније могао да пише много сигурније зато што је за предмет својих есеја и огледа бирао позната, проверена књижевна имена – Андрића, Црњанског, Десанку Максимовић, Растка Петровића, о коме је писао праве поетско-есејистичке апотеозе. С посебним је разумевањем тумачио надреалисте – Александра Вуча, Душана Матића, своју трајну инспирацију, исто тако Оскара Давича, Марка Ристића, Милана Дединца . На основу тих текстова са сигурношћу се може закључити да би и сам био надреалиста да је живео у међуратном времену. Такође је са сличним разумевањем писао о

поезији Рада Драинца, песника који је сањао Океанију и Калифорнију, Борнео и Суматру, а волео своју Топлицу и бoемски Београд. Са задовољством је тумачио и послератне ствараоце, своје савременике – Мешу Селимовића, Михаила Лалића, Добрицу Тосића, Васка Попу, Мију Павловића, Ивана В. Лалића, Стевана Раичковића, Матију Бећковића, Бранка Миљковића, Брану Петровића и друге. Њихову поетику је наговештавао хитрим критичким опсервацијама и сликовитим импресионистичким саопштавањима. Његови савременици су му, са своје стране, богатством и сложенешћу својих песничких и прозних остварења нудили мноштво асоцијација на књижевне, културне и животне теме, које је он знао спонтано да укључи у своје текстове као њихов природни део.

Сличан је био и када је писао о позоришту и познатим именима нашег глумишта, у монографијама о Миливоју Живановићу, Мији Алексићу, Љуби Тадићу, Зорану Радмиловићу, Горици Поповић, на пример, или у правим есејима медаљонима о Раши Плаовићу, Љубиши Јовановићу, Марији Црнобори, Бори Тодоровићу, Данилу Стојковићу, Стеви Жигону, Јелисавети Саблић, Предрагу Ејдусу, Весни Тривалић и многим другим. Они су га инспирисали и својом глумом и својом личношћу коју су, трансформисану, уносили у драмски текст и тако му давали нови живот и боју. Одушевљен њиховом вештином уживљавања у туђе ликове без одступања од властитог лика, посветио им је, поред критичких тумачења, и читаву збирку песама под насловом *Глумци звездокрадице*.

Опчињен је био и својим завичајем, својом Жупом, својим детињством и породицом, важним животним и културним догађајима у којима је учествовао, својим пријатељима и познаницима који су носили у себи

нешто индивидуално и живописно. Зато је све то природно улазило у садржај његових оригиналних песничких и прозних остварења. И колико год да се у поезији инспирисао својом завичајном жупском Океанијом, својом Моравом и Расином и неизмерним богатством њихове природе и људи, толико је у прозу, као раније у есејистику, уносио стварне, аутобиографске догађаје и чињенице, цитате из других дела, подсећања на књижевност, на песнике и песме, на културноисторијске догађаје, на реалне личности које су због своје животности већ унапред постајале књижевни ликови.

Магија књижевности и магија живота спајале су се у његовим текстовима у једно значење и један звук. Зато је радост стварања, радост писања есејистичких, критичких, песничких и прозних текстова у његовом случају право објашњење за његово бављење књижевношћу, позориштем и уметношћу у целини. Без такве, без иницијалне стваралачке радости у којој су писани не би било ни читалачког задовољства у његовим текстовима. Слично задовољство било би добро да осећамо сви ми не само у вредностима културе и уметности, него и у вредностима непосредног, свакодневног живота. У то име, још једном вас све поздрављам, са жељом да ова културна манифестација траје најмање шест Буциних активних књижевних деценија.

Изговорено 16. јуна 2016. на „Буциним данима“ у Александровцу, на уручењу награде „Златно зрно критичарско“ за укупан допринос књижевној критици.

ПИСАЊЕ ЈЕ НАЧИН ЖИВОТА
И ПРАВА НА ДУХОВНУ СЛОБОДУ
Мирослав Егерић (1934-2016)

Ове јесени отишао је у вечни мир Мирослав Егерић, неуморни заговорник отвореног критичког приступа, српских и европских хоризоната, национални радник, учесник драматичних, преломних историјских догађаја.

Књижевно дело Мирослава Егерића расејано је по часописима и листовима широм наше земље, а згуснуто у шеснаест књига лирске и мисаоне прозе, критика и есеја, портрета и памфлета, књижевно-историјских студија и монографија, литерарно-политичких записа и разговорних фрагмената. У богатој опусу је креативни судар са нашим врхунским писцима, као што су Исидора Секулић, Иво Андрић, Милош Црњански, Добрица Ћосић, Бошко Петровић, Пекић, Павић, Киш, Меша Селимовић, те Селенић, Симовић, Данојлић, Бранислав Петровић, Бећковић, Алек Вукадиновић и други, али и књижевни критичари Светислав Вуловић, Љубомир Недић, Богдан Поповић све до Борислава Михајловића и Петра Цацића. У средишту је Јован Скерлић, свагда окренут Европи и свагда са "светлом вером и љубављу према Србији".

Још од 1968. године Егерић је у кругу побуњених анђела, оних младића Иве Андрића који на вишеградској ћуприји мисле слободно и различито о свему и говоре смело и различито о свему. У Писму о слободи Егерић развија смисао Гетеових речи о достојном освајању слободе сваким даном. "Нема наде од додељене слободе, као што је нема од додељене љубави, додељеног дозвољеног живота" - води нас овај критичар ка присутности

деградирања слободе ако се она раскује у ситан новац и дели као што се деле награде.

Освајањем слободе сваким даном дискурс је без граница али и установљавање бића пуном манифестацијом мисли и говора. Егерић никада није за то да се људи покоре хлебовима нити да се уљуљкају далеком еденском будућношћу. Са слободом човек има право избора, право на ризик, грешке и патње, а када се налазе у послушном стаду, у једноумљу, ту је и идеја о бацању неистомишљеника на разне ломаче. За Егерића писање је начин живота и права на духовну слободу као услов за све друге слободе, што је прави предмет његове критике и есејистике.

У одговору на вечно питање које писац поставља себи - Зашто пишем? - Егерић истиче да је његово писање морални императив, то ће рећи аутентичан отпор насиљу и злу, као део замаха ка демократским стандардима, неслагање са онима који пристају да један мисли за све, и истицање значаја традиционалне етике и поштовања човека, његове унутарње слободе и достојанства, стварање "новог демократског разума" у нашем друштву, и стопостотна вера у "несагледиву, несамерљиву снагу Србије, која у тешким ситуацијама налази прецизна решења за своје постојање."

Егерић стоји на врућим темама духовног, моралног и демократског препорођаја српског народа, предаје се активизму писања увек када земан дође, опредељује се за народ "Карађорђа и Његоша, Филипа Вишњића и Иве Андрића, Боре Станковића и Меше Селимовића, Јефимије и Исидоре Секулић", али и даље, према почецима српског точка историје - према "темељној мисли и молитви за нови корак" Светог Саве и према Хиландару којег означаје "светим местом српског самосазнања". Али и напред, према Васку Попи, Миодрагу Павловићу,

Добрици Ћосићу, Данилу Кишу, Љубомиру Симовићу, Матији Бећковићу, Миловану Данојлићу.

Егерић разбија идеолошке стереотипе и афирмише вредности које, пак, афирмишу вредност укупног народног бића. У развијању самосвести он је против сваке мржње, тог привида снаге и моћи, јер заштита националног интереса силом води у националну несрећу; против је "тираније лажи", која замагљује дух народа, и против "неподношљиве лакоће прерушавања"; за Европу је, али је огорчен, заједно са Милованом Данојлићем, што је демократски Запад бомбардовао "православну сељачију". Манифестујући "понос слободне књижевне речи" Егерић веома прегнатно формулише темељни став у својим литерарно-политичким записима: "Нема Србије без демократије, то је јасно, али ни демократије без Србије".

Милош Петровић

МИРОСЛАВ ЕГЕРИЋ

ДЕСПОТ СТЕФАН - СНАЖЕЊЕ ПАТРИОТСКЕ СВЕСТИ

Радосну околност да вам у завичају доделе награду за књижевно дело, а то чини Књижевни клуб „Багдала“, свако би нормално примио са очекиваном захвалношћу. Та захвалност овде има и неку врсту дубљег значења за оног који је изговара јер је под брегом, Багдала провео пет година учења у Учитељској школи у овом граду, са свакодневним погледом на Споменик Косовским јунацима. Са живом сликом – коју је одавде понео – барјака Бошка Југовића као симбол отпора „агарјанској сили“.

Захваљујем, дакле, најпре, својим колегама који су ме предложили за ово признање и онима који су донели одлуку да ми се оно додели.

Добри обичаји налажу, и културна дужност у оваквој прилици, да се каже кратко слово – које ће овде бити пуно поштовања и дивљења, према имену које ова награда носи.

Деспот Стефан Лазаревић, упућенима је познато, припада оном реду српских владалаца који су знали на претешком месту постојати, и принети својој земљи најбоље у својој природи, за њено добро и напредак.

Као врло млад човек (рођен 1377, умро 1427, владао од 1395. до 1427) успео је, према историчарима, да створи државу за трећину већу од оне коју је под својом владавином имао кнез Лазар; морао је да ратује против Турака, против Татара (као вазал Турака), против Млечића, да не рачунамо и борбе против домаћих властелина који

су (као Никола Зојић и Новак Белоцрквић) желели више власти.

За две деценије владавине, после мучног слома на Косову, успео је да опорави Србију; да изгради потребне установе; да крене опсежну преписивачку активност у српским манастирима; да напише значајна књижевна дела: *Похвално слово кнезу Лазару*, *Напис на мраморном стубу на Косову* и *Слово љубве*, „три изразито поетска списа, који су у нашу средњовековну књижевност унели колико нове теме и идеје, толико нова осећања и стил“ (Кашанин). Веома млад као владар, имао је мудрости да велике и зле непријатеље не изазива а са пријатељима, или са државницима тренутно сродних интереса, да улази у савезе и увећава своју земљу. Зналац језика – старословенски, грчки, латински – имао је слуха и укуса за високи европски стил; на двору имао отмености и духа. Првопрестолник у Београду, учинио је своје владалачко време богатим у духовности, познатим по стваралачким прегнућима, по богатим преписивачким радионицама и прегаоцима у њима.

„Деспот Стефан Лазаревић је“, пише Кашанин „први наш владар писац. У томе деспот Стефан је сличан Стрефану Првовенчаном: обојица су, савладавши велике тешкоће по ступању на престо, учврстили државу и обезбедили јој дуг перид мира (границе њихових држава су биле скоро исте), и један и други били су велики пријатељи књиге; и један и други је писао. Првовенчани је стварао култ Немањин, а деспот Стефан култ Лазаров.“

Занимљиво је подсетити да је Деспот Стефан имао у духу високо осећање природе књижевног текста и његове улоге у снажењу патриотске свести и осећања у свом времену. Време у које су настали његови књижевни списи је време после слома на Косову, о којем је познате стихове написао Милан Ракић, „кад светлости неста на

видику целом“, дакле ни две деценије после Косовског боја (1402-1412). А деценија под управом Деспота Стефана Лазаревића повратила је жуђену светлост. После турског пораза код Ангоре (1402), „деспот Стефан пише своје текстове да подигне самопоуздање својих људи, да глорификује кнеза Лазара и изазове мржњу против Турака“. Убедљивост и страст у тим написима су заиста високог реда и мало је таквих у српској средњовековној књижевности. Ми имамо доста текстова са елементима тужбалице, ојађености, стишаног бола над погибијом српске властеле и војске на Косову, али списи Деспота Стефана садрже у себи *мудру сублимност, певање и мишљење у хармонији*, што није само израз црквене, литургијске химничности, већ и једно универзалније схватање људске судбине на земљи, слављење људи и народа који имају карактера, па зато и судбину.

Са тим сазнањима, овде датим у основним линијама, изражавам још једном захвалност на додељеном ми признању. Придружен лепом низу оних који су исто признање раније добили, верујем да ће Крушевац наставити са богаћењем појма: *полицентрична култура*.

А неких скромних сигнала има да ћемо се, негујући свест о неопходности културне службе Србије, некако извући из резигнације, успети на пропланке и избавити од свих Агарјана и прошлости и садашњости.

Како записа велики Дучић:

*Јер доцније крупни огњеви да плану,
Треба искра оних што умру у сјају.
Само зоре које у очају свану
Покажу гроб претка и пут нараштају.*

Ове стихове ја разумем као позив на победе свести и културе, као одговорност према прецима и потомцима, а не као позив на нова умирања и сукобе.

Деспот Стефан Лазаревић је то одлично знао пре Дучића и из једног страшног слома извукао сазнања као подсетник потомству.

Имамо и данас све разлоге да у својим мислима, као молитвене захвалности, искажемо поштовање и дивљење овом нашем далековидом, умном владару и књижевнику.

А вама, драги пријатељи, Крушевљани, хвала што сте ме благочестиво и стрпљиво слушали.

Реч на додели награде Багдалин прстен „Деспот Стефан Лазаревић“, 19. маја 2006.г.

ИРЕНА ЂУКИЋ

ОСВАЈАЊЕ ЦЕЛИНЕ

- *Имаголошка анализа путописа „Меридијани Средње Европе“ Александра Тишме - Београд, јун 2016.*

Сажетак: У раду је са становишта имаголошког приступа тексту анализиран путопис „Меридијани Средње Европе“ Александра Тишме. Уочене су доминантне књижевне слике које представљају саставни део средњоевропског идентитета, а које се путем књижевности преносе и развијају. Приказано је на примеру путописа како долази до спознавања индивидуалног идентитета кроз преиспитивање колективних представа које заједница има о себи. Тема јеврејског порекла додатно усложњава питање средњоевропског идентитета, али се показује и као неразлучиви део истог. У закључку рада истакнуто је стање трансформисања Средње Европе као ентитета за себе, а самим тим, неопходност нових наративних конструкција и књижевних слика које ће ближе описивати тренутно стање средњоевропског духа.

Кључне речи: Средња Европа, путописна књижевност, идентитет, имагологија, хетероимаж, аутоимаж, јеврејско порекло Средња Европа, Дунавска Европа, *Donaurraum*, Источно-Средња Европа, Базен Европа, Средње-Дунавски Базен, Регија Дунава, *Europe Central*, *East Central Europe*, *Zwischeneuropa*, *Grossmitteleuropa*, *d'Europe mediane* – изрази су који се међу собом разликују са становишта историје, социологије и геополитике, али на плану семантике недвосмислено означавају *контактну*

зону и регију испуњену супротностима. Постоји историјска сумња да ли Средња Европа уопште постоји, будући да о њеној судбини одлучују *неки други*, наизменично је клацкајући између Запада и Истока. После Другог светског рата присутна је свест о једном ишчезлом свету, свету несталих, свету без имена.

Припадати Средњој Европи значи имати свест о бившој величини и носити тежину неприпадања на плећима. Хабзбуршка монархија, Пољско царство, чешка, мађарска и хрватска средњовековна краљевина, мотиви су слика о славној и болној прошлости, а њихова улога у стварању модерне нације својевремено је била да се оправда припадност Европи. Стварање средњоевропског идентитета и културних тековина утемељено је у славној прошлости уз *носталгију за некадашњом величином*. Средња Европа је мултикултурална заједница која је кроз геополитичку динамику на европској сцени доживела изузетно много неуспеха и пораза, што је проузроковало перцепцију себе као жртве уз видан недостатак самопоуздања. Положај жртве подстакао је производњу слика сопствене (средњоевропске) патње, као и пласирање истих на европску позорницу, а да се при томе није постављало питање о сопственој одговорности.¹

Националне свести биле су задојене сликама пораза који оцртавају драматичну хронологију од средњег века па све до 1945. године, но врло ретко се стварао простор за анализу личне одговорности – оптужбе против моћних суседа омогућиле су сакривање сопствених недостатака.²

¹ Катрин Орел, Средња Европа: Од идеје до историје, (Београд: Слио, 2012) стр. 109; (Даљи наводи ће садржати само назив студије из које су преузети. Све према истом издању.)

² Исто, стр. 19

Иако у Средњој Европи постоји много већи број чинилаца различитости него чинилаца јединства,³ страх од нестајања и претварања у жртве присутни су у свакој од појединачних култура. Оно што је, такође, саставни део средњоевропског идентитета јесте неизлечива тежња да се припада Западу и негирање средњоевропске специфичности. Средњоевропски комплекс се огледа у томе што регион себе види као веома близак Западу, али му је нанета неправда одбијањем права на интеграцију и етикетирањем као слабије развијене области и заједнице.

Положај између Запада и Истока доживљава се као положај између цивилизације и варварства, између привлачности и одбојности. Када се погледа према Истоку, средњоевропска заједница у огледалу види слику онога што не жели да постане.⁴ Док се граница према Западу помера под утицајем великих сила, граница према Истоку је чврсто утемељена на свести о неприкосновеној разлици у односу на православни и руски свет. Све што је становништво одвајало од њихове западњачке основе болно је доживљено као назадовање ка варварству – за неке ортодоксном, за друге муслиманском – иако су им њихови суседи били ближи од удаљених узора.⁵

Услед средњоевропске тежње да се изађе из Средње Европе, јавља се код појединачних земаља презрив став према суседу који је наводно мање развијен, као и до распламсавања национализма. Нација представља *имагинарно сродство* по избору⁶ и изразито

³ Исто, стр. 59

⁴ Исто, стр. 102

⁵ Исто, стр. 17

⁶ Тихомир Брајовић, *Компаративни идентитети*, (Београд: Службени гласник, 2012), стр. 10; (Даљи наводи ће садржати само назив студије из које су преузети. Све према истом издању.)

наративни конструкт, будући да припадници једне нације „себе препознају у причама које приповедају о себи самима“ (Пол Рикер). Национализам би, у том случају, био некритичко уверење о истинитости представа о себи и другоме које се константно производе путем културних и идеолошких апарата.

Средња Европа се дуго поистовећивала са сликом жртве спољних сила и тиме правдала повлачење у своју националистичку љуштину, док је у очима других виђена као *тамница народа* на економском, културном и историјском миљеу.

Замишљене представе о себи (auto-image) и другом (hetero-image) најчешће се одржавају и преносе путем медија и литерарних остварења. Представе о средњоевропској заједници су, такође, претежно развијане у домену вербалне културе. Књижевност представља један од многих медија који преносе различите представе што (група) нација има о себи и другима, али уједно подразумева и механизам стварања нових ауто/хетеро слика. Стваралачка улога књижевног језика долази до изражаја, а делатна моћ књижевног исказа приликом конструисања националних слика губи свој латентни статус.

Проучавањем националних представа у књижевности потврђује се да књижевни искази стварају стање ствари на које упућују, не преносе само информацију, већ врше и одређене радње понављајући дискурзивне праксе или начине деловања.⁷

Простор књижевности испуњен променљивим значењем и обиљем језичких чинова који (пре)обликују

⁷ Донатан Калер, Теорија књижевности (Сасвим кратак увод), (Београд: Службени гласник, 2009), стр. 112; (Даљи наводи ће садржати само назив студије из које су преузети. Све према истом издању.)

свет, али и мноштвом умрежених слика које заједнице имају о себи и другима, јесте простор путописне књижевности. Путопис најбоље осликава на који начин књижевни језик истовремено обликује перцепцију и омогућава кружење (транс)културних информација. Путопис као „жанр сведочења“ не представља пуко посредовање или приказ историје, већ игра активну улогу у времену у ком настаје и креира ту исту историју, као и потенцијалне интерпретативне моделе. Заправо, путопис не документује фактуалитет, већ пуки актуалитет писца и текста, а сам однос према стварности је променљив, а не коресподентан.⁸ Путопис преноси део слике постојећег погледа на Другог и непознато, али, преламајући уверења кроз индивидуалну перспективу, помера значење које носи представа о туђем и сопственом колективу.

Путопис представља хибридни жанр који у себе инкорпорира мноштво одлика других жанрова и не може се у српској књижевности одредити другачије до као низ текстова чија је главна тема путовање.⁹ Може се посматрати као подврста мемоара, дневника, есеја, у зависности од избора наративних стратегија и приповедних стилова. Оно што је донекле непроменљиво унутар путописне структуре јесте недостатак заплета, а самим тим и усмереност на дескрипцију. Путопис има за циљ да пренесе менталну слику сусрета аутора са другачијим, непознатим, туђим. Наглашена је свест о властитој улози коју путописац веома често вешто игра, као и немогућност раздвајања ауторске инстанце од

⁸ Владимир Гвозден, *Чиновни присвајања: од теорије ка прагматици текста*, (Нови Сад: Светови, 2005), стр. 50; (Даљи наводи ће садржати само назив студије из које су преузети. Све према истом издању.)

⁹ Исто, стр. 47

самог жанра.¹⁰ Значења која производи путопис претходно су преломљена кроз приповедачеву идеолошку перспективу и носе одређени реторички захтев за беспоговорним поверењем са друге стране. Зато се, можда, путопис најбоље може разумети као форма приповедног флертовања, а будући да обилује језичким чиновима који присвајају стварност, у мањој или већој мери, представља форму која утиче на променљиву конструкцију националног и културног идентитета.

Књижевна дисциплина које се бави проучавањем начина на који су национални стереотипи у литератури постали не истинити већ *прихватљиви*, назива се имагологија.¹¹ Специјалност упоредне књижевности која проучава интеркултурне односе у смислу узајамног посматрања настала је у Француској педесетих година 20. века.¹² Развијајући се, имагологија је достигла статус дисциплине која проучава како је конструисана, како се преноси, како је учињена аутентичном слика о свом и туђем културном идентитету; дисциплине која ставља акценат на функцију слика, не на садржај. Имагологија проучава наративне представе у константном процесу (само)идентификације, при томе не нуди компетитивни поредак у који су већ уграђене хијерархизоване последице националног „надметања“ изван лепе књижевности, већ разумевање поступака индивидуалних и колективних идентификација, тј. прожимања на пољу уметничке и културне имагинације уопште.¹³

Нису сви књижевни текстови подједнако подложни имаголошкој анализи. Најчешће се примењује на прозним

¹⁰ Исто, стр. 49

¹¹ Исто, стр. 27

¹² Исто, стр. 28

¹³ Тихомир Брајовић, *Компаративни идентитети*, (Београд: Службени гласник, 2012), стр. 31

жанровима, претежно мемоарима, дневницима, ауто-биографијама, есејима, као и путописима. Путописи, ипак, доста верно приказују систем односа између самог приказивања, односно, онога шта се сматрало антрополошким истинама одређеног доба, и оних који су увржене представе прихватили. Контекст је изразито важан приликом имаголошког приступа путописима, те уколико желимо да говоримо о путопису „Меридијани Средње Европе“ Александра Тишме, требало би најпре локализовати историјско и културолошко раздобље у коме је дело настало.

„Меридијани Средње Европе“ Александра Тишме написани су 1961. године када се и ауторово прво послератно путовање Средњом Европом одиграло. Паратекстуални елементи на самом почетку путописа, у заглављу испод наслова, датирају време путовања од *октобра до новембра* 1961. године. У случају да није наглашено време трајања путовања, оно се може наслутити из текста, посебно након напомене о скорашњој Нобеловој награди коју је добио Иво Андрић. Шездесете године двадесетог века су, пак, године када се Европа опоравља од Другог светског рата, мање или више свесна дешавања у хладној позадини иза кулиса. Сама Средња Европа се налази у летаргичном стању заборављања, усмерена на покушаје сопственог самоосмишљавања.

Прво послератно путовање Александра Тишме је од великог значаја за развој аутора као писца и представља прекретницу након које Тишма престаје да бежи од теме јеврејског порекла и почиње да пише стабилним, снажним и зрелим изразом. Тишмин однос према Средњој Европи је сложен и донекле представља последицу *ефекта холокауста* - холокауста у језику који настаје изнова и изнова путем перформативних исказа

koji ne reprezentuju sam holokaust, veđ jezicki stvaraju neposredno iskustvo određenog aspekta holokausta.¹⁴

Odnos prema Srednjoj Evropi u putopisu je ambivalentan i dinamičan, u stalnom kretanju, ali daleko od haotičnog. Otvaraње putopisa, budući da oslikava karakterističnu srednjoevropsku težnju, implicira aktivno sagledavaње Sredње Evrope iznutra i sebe kao dela једне веће целине: „Uvek, откако сам зажелео да путујем, желео сам да путујем на Запад, у живљи, савршенији свет од овога, којим сам био незадовољан.“¹⁵ Носталгија за Западом је доминантна црта средњоевропског човека и приповедачев глас, откривајући своје интимне жеље, дозвољава да се наслути идеолошка перспектива из које се филтрира свака значењака јединица текста.

Међутим, поредбена квалификација *савршенијег света од овог*, ипак, не открива довољно о трећој компоненти поређења – о овом свету овде. Путовање у Пољску које је плански проширено на Беч и Будимпешту због илузије да Беч *ипак* представља Запад, *јесте путовање у неправом правцу*¹⁶ које би, можда, могло бити занимљиво. Запад остаје на висинама недостижног идеала док се предстојеће путовање, уз извесну дозу сумње, своди на ниво компромиса. Испоставља се да Средња Европа није овде, наша, полазна тачка, већ компромисна зона између западне цивилизације и земље која ће нестати – Југославије.

¹⁴ Владимир Гвозден, *Чинови присвајања: од теорије ка прагматици текста*, (Нови Сад: Светови, 2005), стр. 160

¹⁵ Александар Тишма, *Другде*, (Београд: Просвета, 1996) стр. 51; (Даљи наводи ће садржати само назив студије из које су преузети. Све према истом издању.)

¹⁶ Исто, стр. 51

Приповедачев национални и културолошки идентитет је јасан уколико се текст тумачи у домену денотативног значења лексема - аутор касније себе и назива Југословеном - али на пољу конотативног значења могу се уочити извесна одступања од очекиваног балканског менталитета, попут опсесије Западом на самом почетку означитељског ланца. Балкански аутоимаж се претежно заснива на једном отпору према западној страни европског талона, отпору промени, а затим и на фаталној љубави према Блиском Истоку и на урођеном инфантилном пркосу и инату који се ретко може сакрити. Но, слика коју један народ има о себи константно се мења, можда теже него слика о Другом, али подједнако је несталног карактера. Зато са каквим год предубеђењима да читалац почне читање Тишминог путописа, можда неће одмах уочити благо колебање код приповедача, али ће сасвим сигурно приметити разлику између полазишта и крајње дестинације. Због тога, ипак, уводну слику Средње Европе посматрамо као хетероимагинирање јер приповедач нуди свој скуп уверења као скуп неког ко сам не припада регији међупростора.

Ефекат двоумљења поводом приповедачевог идентитета, који се у мањој или већој мери постиже, важан је са становишта композиције. На том ефекту се заснива каснији обрт у приповедачевом интимном сагледавању. Обрт је брижљиво припреман и представља дубински разлог настајању самог наратива. Дистанца са које се у првом лицу приповеда, и уопште постојање извесне удаљености приповедног „ја“, указује на то да свако запажање и опсервација у тексту представљају накнадно обрађену информацију. Приповедач се налази на повлашћеној позицији и сам наратив представља приказ прираста на индивидуалној лествици знања.

Путопис је језички ухваћен тренутак спознавања и промене од једне истине до друге. Хомодијегетичко приповедање по инерцији подразумева неку врсту наративног самодефинисања, а у Тишмином путопису наратор ће спознавајући Средњу Европу спознати себе - увидеће да *ја сам то*. Припадност Југославији се неће изгубити у домену лексичког означавања, али лична припадност Средњој Европи ће се открити у пуној величини као нешто ново, ново које је уједно и било наслућено, али никад пре спознато; непознато, а блиско.

Приповедач открива резултат своје одисеје и види га у бистријем сагледавању сопства. „Ја сам сагледао неке своје наклоности и ненаклоности за које сам знао, али о чијој природи нисам раније размишљао. Одредио се мало тачније у простору. Освојио мало целине, у себи, према узроку целине у коју су се повезивале тачке моје маршруте.“¹⁷

Путовање у неправом правцу постаје освајање сопствене целине која као таква јесте лична, али никад доступна. Проблем целине се огледа у томе што је она сама испресецана бројним линијама које представљају границе где престаје „ја“, а почиње „ти“. Границе су неоипљиве, несазнатљиве и фиктивне – оне су производ друштвеног договора и најчешће представљају празне знакове без појма у датој реалности на коју упућују; њихова референтна вредност је често арбитарна, будући да семантички празан простор дозвољава утискивање различитог значења по личном нахођењу. Зато књижевна слика српско-мађарске границе у путопису представља једну свепрожимајућу таму, злокобну атмосферу, страх, не само због евоцирања блиске прошлости и звукова мађарског говора који

¹⁷ Исто, стр. 52

окупира приповедачев ум, већ због чињенице да се у мраку не може видети тренутак прелаза на туђу територију. Страх расте због вештачки изазване дезорјентисаности услед које појединац на егзистенцијалној равни *не зна* где се налази.

Контраст који ће уследити изграђен је на опозицији ноћ и дан, тама и светлост, непознато и познато, туђе и блиско. Целокупан спектар узнемираних осећања и егзистенцијалне угрожености трансформисаће се на дневној светлости у своју супротност. Подизањем мрачне завесе долази до демистификације услед које се открива права природа границе као истрошеног позоришног реквизита, а туђи простор као проширење сопственог. Приповедач, као у огледалу, на лицима средњоевропских путника препознаје себе; већ је добро познавао заморено достојанствена лица, људе негованих навика, навика које превазилазе њихове могућности, људе вештих руку, али неистрајна срца, људе који су срушили ограде једне веће целине па сад мучно носе терет своје раситњене слободе.¹⁸

„Нисам се ја то отиснуо ни у каквом апстрактном западном правцу, него по терену Средње Европе, терену чије одлике у мени одјекују као кораци у кући где се живело. Путујем, у неку руку, по свом ширем, мало заборављеном себи.“¹⁹

Идентификација са средњоевропским живљем мења филтер кроз који се пропушта целокупан текст, односно, не мења ништа, већ указује на заблуду о хетероимагинирању (замишљању слика о Другима) и открива слику Средње Европе као слику изнутра. Но, ипак, идентификација не значи да је аутоимаж Средње

¹⁸ Исто, стр. 54

¹⁹ Исто, стр. 54

Европе лишен критичког просуђивања и самосвесног анализирања. Разговор у купеу који је текао у комбинацији немачког и француског језика, а величао лепоте југословенске обале, био је лаган и фамилијаран, али то није спречило приповедача да примети колико у том жаљењу за прошлим временима која су увек лепша, има прећутане личне кривице због нестанка истих. Одлика Средњоевропљанина јесте да не доводи у питање личну одговорност за колективно стање заједнице, но Тишма открива да то не значи да не постоји свест о латентном присуству како гласног прећуткивања, тако и индивидуалне кривице. Овде се може уочити и заматак касније опсесивне Тишмине теме која ће наћи свој простор у збирци „Кривице“ 1965. године. Тишма поручује да без обзира на природу појединачних судбина постоји недвосмислена кривица коју носи сваки појединац након Другог светског рата - морална кривица јер се преживело.

Приповедачева свест о поистовећивању индивидуалног идентитета са средњоевропским није апсолутна, односно, постоји извештан отпор.

Са доласком у Варшаву долази до уочавања дистинкција између балканског и средњоевропског модела понашања, а самим тим и до приповедачевог дистанцирања. И један и други модел условљени су политичким и економским факторима, те је *цревоморна стихија*²⁰ којој су подвргнути гости са Балкана објашњена као замена за позамашну новчану накнаду коју Пољска није могла да обезбеди. Долази до изражаја организованост, доследност, ефикасност Пољака и спремност приповедачевих сапутника да се без резерве свему диве. Путем фокализације и доживљајног говора у

²⁰ Исто, стр. 56

тексту се приказује типичан балкански поглед на државе веће од себе, поглед народа *који сам себе много не цени*²¹. Приповедач се удаљава и од једне и од друге стране, коментарише однос две заједнице и покушава да пронађе своје место у флуидној међурелацији. „Доста туђ и међу својима, туђио сам се двоструко овог двоструког својатања.“²²

Освестивши да постоји заборављено „ја“, наратор је опседнут питањем да ли је ово Средња Европа коју познаје; да ли је заборављено, пак, и изгубљено. Средњоевропска ефикасност је позната приповедачу још из Хортијеве Мађарске, као и доследност у затварању и убијању само са списка. Парадокс се открива као круцијална карактеристика Средње Европе и верно је илуструје реконструкција Варшаве према сачуваним фотографијама – блокови кућа уских и високих фасада, и китњастих кровова, са исликаним старим еснафским знацима, саграђене за живот човека који више не припада васкрслој епохи. Непоштовање индивидуалних склоности и мржња према суседу, *противречности између замаха жеље и скучених могућности*²³, представљају боре и физичке аномалије на лицу Средње Европе. Међутим, оно што приповедач не примећује, а наратив открива, јесте снажна жеља да се *не припада* зони међуевропске регије као везивно ткиво средњоевропског идентитета. У том контексту, проналазећи разлике између себе и међузоне Европе, заправо, наратор потврђује своју припадност истој.

Два различита лица Средње Европе нужно представљају илустрацију унутрашње дезинтеграције.

²¹ Исто, стр. 58

²² Исто, стр. 59

²³ Исто, стр. 59

Раслојавање контактне зоне јесте последица све већег јаза што зјапи између могућности и скривених тежњи средњоевропске заједнице.

Приповедач упознаје дневно и ноћно биће Средње Европе, где дневна маскарада изазива одбојност, а ноћни пејзажи осећање притајене нежности. Од првог се наратор дистанцира, док хрли у сусрет ноћном ентитету регије прелаза: „Ту сам налазио близак свет, Средњу Европу која се из скучености извлачи – као ја из обавеза – у вољну илузију јевтине осећајности.“²⁴

Препознаје се цепање колектива као индивидуално цепање, а онај интиман део целине који се гура у таму манифестује се у хладним, мрачним улицама, претрпаним малим кафанама, сумњивим локалима, случајним познанствима. На лексичком плану уочава се промена у наглom присвајању људи из неугледних улица, јер они више нису случајни пролазници, већ постају *моји* случајни пролазници. Приче средњоевропског човека су добро знане приповедачу, будући да је то она иста прича коју средњоевропски народ прича о себи и ствара конструкцију (колективног) идентитета. Међутим, дезинтеграција средњоевропског идентитета не оставља приповедача равнодушним; континуирано осцилирање од једне до друге крајности збуњује и доводи у стање крајње напетости и раздражености. Немогућност да се клатно заустави и да се постигне равнотежа провоцира и усмерава пажњу на празно место некадашње полуге чија је основна функција била у балансирању средњоевропских противречности.

„Ти екстреми су ме љутили, мутили чистоту мога суда. Опомињали да сам странац, који штошта не разуме. Опомињали, уз то, на недостајање једног елемента који за

²⁴ Исто, стр. 62

мене игра улогу посредника, показатеља у одмеравању људских испољавања. Подразумевам под тим елементом – Јеврејство, које се у мојој свести, преко појма Галиције, са Пољском неразлучиво везује, а кога у Пољској више нема.²⁵

Усложњавање колективног идентитета на просторима Средње Европе, али и индивидуалног идентитета хомодијегетичког приповедача, врши се увођењем нове компоненте у наратив – семитског порекла. Поглед на јеврејство очима Јеврејина издваја националну равнодушност, сељакаву покретљивост, тривијални материјализам, брзоплету пријемчивост за новине, а све поменуте карактеристике смешта у форму стереотипа.

Најчешћи облик слике Другог је стереотип и у систему знакова не показује се као прави знак већ као „сигнал“ који подразумева једну једину могућу интерпретацију. Стереотип је моносемичан, и као такав, он јесте информација у минималној форми која доноси максималну комуникацију.²⁶ У путопису „Меридијани Средње Европе“ симптоматично је да се стереотипи не користе у циљу брзог споразумевања ко је Други, као што би се очекивало, већ ради ефикаснијег позиционирања *ко сам ја* у дискурсу успостављеном од стране других. Приповедач се разлива на свет око себе и његово „ја“ насељава сваки привидни објекат приповедања. Говор о Другом одувек утискује у себе и говор о себи, само релација бива или искошена или дијаметрално супротна – Тишмин приповедач себе поставља у паралелан однос са Другим, док у позадини одјекује *ја сам то*.

²⁵ Исто, стр. 66

²⁶ Владимир Гвозден, *Чиновни присвајања: од теорије ка прагматици текста*, (Нови Сад: Светови, 2005), стр. 33

Уводећи појам медијатора, знатно се мења слика о Јеврејима и излази се из подручја стереотипних визија. Будући да до промене долази брзо, може се наслутити извесна доза (ауто)ироније у претходном исказу, али блага и ненаметљива. Поистовећивање Јевреја и једног ишчезлог света са *медијумом* објашњава дезинтеграцију средњоевропског духа и амбивалентно стање у ком се налази целокупан регион. Опсервације се даље развијају у смеру (само)дефинисања и (само)разумевања семитског карактера и судбине. Отклоњени са средњоевропског миљеа остављају распаран вез за собом - отклоњен је и „неограничен медијум који је преносио, спајао, посредовао, гурао све који су с њим долазили у додир ка једном слободнијем, хуморнијем ставу и држању“²⁷. Слобода и хумор јеврејског духа осликавају се у вицу који кружи средњоевропским регионом. Приповедач, проницљивишћу једног имаголога, посматра кретање вица кроз географски простор као размену модела представа које народи гаје једни о другима. Присутна је висока стопа варијантности, док је формулативност изразито стабилна. Садржај се мења у зависности од геополитичке сцене на којој наступа, али форма остаје иста, као и чињеница да су актери носиоци опште особине различитих заједница. Виц који приповедач слуша - о Јеврејима који бирају социјалистички пакао, јер за врели котао час нема воде, час дрва – већ је претходно чуо у Новом Саду и чуди се изразитој распрострањености.

Карневалско ругање и небу и земљи и себи наратор препознаје као доминантну особину јеврејског народа и заступљеност вица преко три границе тумачи као последицу компатибилне интеракције хетероимажа и аутоимажа. Преклапају се слика коју Други имају о

²⁷ Александар Тишма, *Другде*, (Београд: Просвета, 1996) стр. 67

Јеврејима и слика коју Јевреји имају о себи. Приповедач заузима став да виц, настао *тамо* или *овде*, недвосмислено представља израз јеврејског духа. Препознаје ауру која није нарушена неограниченом репродукцијом; препознаје себе у одразу, препознаје отисак личних кружних година у излизаним речима прометног дискурса.

Средња Европа, и даље, након холокауста, у тренуцима када анегдота треба да илуструје нелокалну, општу особину, узима за протагонисте Кона, Грина и Шварца. Ишчезли свет представља садржај слике коју средњоевропски живаљ има о себи, био он свестан тога или не. Наратор осећа обитавање аветињског у гворном жанру који се лако креће на географској површини. Осећање зазорног понавља се и касније, у појединачним сусретима са преосталим представницима света кога нема: „Било је нечег аветињског и у сусретима које сам случајно имао са понеким од тих преосталих, иако ме у додиру с њима импресионирала мање трагика њихове самоће него њихова неуништива фаталистичка, са страдањем помирена отпорност.“²⁸

Три сусрета - три етапе унутар стадијума огледала. Метафора о другима као о „огледалу“ сопственог културног идентитета заснована је на исто тако метафоричном схватању о „виђењу света“ као изразу битних одлика онога ко је носилац тог виђења.²⁹ Ако се упореди са стадијумом огледала у контексту Жак Лаканове психоанализе, индивидуа, препознавајући себе у огледалу, обједињује свопствени идентитет који је до тог тренутка перципирала у деловима. Приповедач афирмише поједине аспекте сопствене личности и на принципу фигуре *pars*

²⁸ Исто, стр. 67

²⁹ Тихомир Брајовић, *Компаративни идентитети*, (Београд: Службени гласник, 2012), стр. 26

pro toto, заједно са три различите особе семитског порекла, указује на стање целокупне, преостале, јеврејске популације унутар Средње Европе. *Ми* се појављује у пуној синтаксичкој прецизности; насупрот језичке догме која занемарује доследну промену заменица из једнине у множину, симболички поредак пркоси и открива праву природу *ми* – мноштво *ја*. То „ја“ је човек у туђини, странац себи и другима, човек без земље, народ без земље. Изабрани народ.

Корени жеље за Западом откривају се у тежњи за скидањем тог бремена, за лишавањем идентитета, у тежњи за уклапањем, неистицањем. Бити изабран еквивалент је изолацији – идентитет сам по себи подразумева окове индивидуалности и засебно, феноменолошко бивствовање. Из такве визуре, Запад се појављује као (мртво) море надмоћног, безобличног, анонимног мноштва у коме се губе и растапају изражене одлике. Хетероимаж Запада добија нову нијансу у коју је утиснута и стара свест о одрицању средњоевропске посебности.

Приповедач покушава да побегне и одлази у Беч где налази „свет утонуо у чедно љубак сигуран образац, у навику, Средња Европа опет. (...) Средња Европа, која је себе изузела од одговорности овог века пуног неправди и насиља“³⁰. Мотив кружења и понављања иплицира *врћење око једног старог садржаја*³¹. Омnipotentна старост и проналажење себе у доминантно остарелој популацији у Бечу илуструје, заправо, субјективну превазиђеност. Динамичан однос између познатог и непознатог на ком почивају слике из Будимпеште, такође, нису у стању да елиминишу тескобу ситне коначности.

³⁰ Александар Тишма, *Другде*, (Београд: Просвета, 1996) стр. 77

³¹ Исто, стр. 83

Постоји ли могућност изласка из круга? Долазак у Будимпешту наслућује разрешење на симболичком нивоу, будући да наратор улази у град на сам празник Дана ослобођења. *Призор празничне накнаде за живот*³² изазива помешана осећања, али и врши притисак на свест да сиђе с вртешке, призна успех или пораз потраге. „Тражио сам јаву, тражио суочење са чињеницама које би окончале моје аветињско кружење без циља, као тачка трому реченицу“.³³ Ослобођење ће и уследити, у тренутку потпуног очајања.

Наративна микросеквенца која тематизује листање телефонског именика и брутално отелотворење празних знакова, представља апсолутну спознају ишчезлог средњоевропског света. Средња Европа је простор присутан у свом негирању и један свет ишчезлих имена, присутних у својој одсутности. Фарса срицања имена у телефонској говорници кулминира дословним одазивом смрти са друге стране слушалице – најпре у виду подмукле тишине, а затим у равни симболичког поретка када ће се и појавити експлицитна потврда о смрти тражене особе.

Сам приповедач назива завршетак свог путовања *фијаско са смрћу*, алудирајући на сопствену хистерију и узалудно надање. Међутим, фијаско уједно представља и коначну материјализацију смрти која је била нужан услов за ослобођење од илузије да је обнова индивидуалности или колектива какви су били у прошлости уопште могућа. Приповедач тражи ропац да се увери у смрт, не обнову, односно, преображај у нешто сасвим друго.

Путовање Средњом Европом, након историјске катастрофе двадесетог века, јесте путовање по љуштури,

³² Исто, стр. 87

³³ Исто, стр. 96

путовање по *бившем себи*. Међутим, заборављено се показује и као изгубљено, нестало, непостојеће. Приповедач назива своју одисеју *освајање целине*, но, треба имати у виду да се целина односи на целину у измицању. Проблем идентитета јесте у томе што оног тренутка када се освести, а самим тим добије и симболички облик, тог тренутка ишчезава. Означитељу континуирано измиче означено; сам тренутак означавања јесте тренутак у коме *ја* престаје бити *ја*. У основи саморазумевања налази се парадокс да разумевање себе подразумева и губитак истог. Путопис „Меридијани Средње Европе“ бележи путовање по сопственој унутрашњости, али унутрашњости која индивидуи више не припада. Сам завршетак путописа представља тачку прелаза на нека друга пространства.

Средњоевропски идентитет, пак, живи дуж од свог носиоца. Сlike коју поседује заједница о себи је непромењена, што се потврђује кроз запажања приповедача. Разлика је у томе што унутар Средње Европе те слике илуструју садашњост, док су за приповедача оне остаци лешине прошлости. Раскорак између представе о себи и стварног, условно речено, стања јесте приметна са становишта имаголошке анализе текста. Средња Европа као ентитет за себе постоји, но, она није и не може бити иста као и пре губитка кључног медијума унутрашњих противречности, Јевреја. Сходно географском положају, Средња Европа се налази у стању трансформације у нешто друго од онога што се било. Слика коју је колектив имао о себи надживео је идејни механизам који је исту слику производио. Средњој Европи је неопходан нови наративни конструкт, јер, стари, походе авети.

Резиме: Имаголошки приступ путопису „Меридијани Средње Европе“ Александра Тишме потврдио је представу коју је средњоевропска заједница имала о себи неколико година након завршетка Другог светског рата. Учени су књижевни модели преко којих се одређена схватања Средње Европе преносе, али исто тако, истакнуто је и субјективно и иновативно тумачење приповедача о узроцима и последицама таквог (само)разумевања. Приказано је на који начин спознавањем Других приповедач долази до откривања властитог идентитета, међутим, наглашена је и непостојаност скупа идеја које појединац има о себи. Тема јеврејског порекла представља есенцијални елемент средњоевропског идентитета каквог су познавали и изнутра и споља на позорници Европе. У закључку се истиче стање трансформације у којој се Средња Европа налази 1961. године и нужност новог наративног конструкта који ће бити у стању да носи новонастали идентитет.

Литература:

Александар Тишма, *Другде*, (Београд: Просвета, 1996);

Секундарна литература:

Катрин Орел, *Средња Европа: Од идеје до историје*, (Београд: Слио, 2012),

Владимир Гвозден, *Чинови присвајања: од теорије ка прагматици текста*, (Нови Сад: Светови, 2005);

Тихомир Брајовић, *Компаративни идентитети: Српска књижевност између европског и југословенског контекста*, (Београд: Службени гласник, 2012);

Џонатан Калер, *Теорија књижевности (Сасвим кратак увод)*, (Београд: Службени гласник, 2009);

МИЛАН ПЕТЕК ЛЕВОКОВ

РАДНИЧКИ РАЗРЕД ЛЕТИ У НЕБЕСА

златне лађе спуштају се с неба
хиљаде и хиљаде златних лађа
сунце је потамнело од злата
наступило је време за полазак
бог к себи своје призива
степеницама у трбухе лађа ступају радници
у плавим униформама, још прљави од машинског уља
пристижу са текућих трака у фабрикама
касапи из кланица још са крвавим кецељама
фризерке, продавачице, масерке, сви грабе
чистачице још са метлама и крпама у рукама
радници, милиони и милиони радника улазе у златне лађе
одлазе на небо
заједно с породицама, стари и млади
сви одлазе
последњи са степеница машу поздрављајући
свет што остаје доле
одлазе заувек, право на небо
за њима остаје мртва празнина велеграда
бутици и солитери на трговима
палате берзи, банака и осигуравајућих друштава
владињих и судских здања
хотели ***** all inclusive самују
празни су галерије и музеји
празни су верска светилишта и катедрале

радници их гледају кроз прозоре златних лађа
куцају се чашама пуним шампањца
(анђели их точе)
наздрављају
када се дигну равно
до неба
на земљи небески огањ гута њихове виле и палате

АПОЛОГЕТУ РАТА

некада мали бог рата
(наравно не Арес!)
и демократа, сада само још чекињаст (више *кацинаст*)
политичар

и аутократа
на теве-у мирно разглаба
да они који не воле рат су обична
горушица
да РАТ се уистину чита као МИР
онај ко то не схвата прави је дебил
изгледа као да људи на власти
сву памет имају у свом власништву
а нешто у вези с њима није ми јасно
где су је депоновали – можда скрили?
ко га послушне, погледа мало боље
снаћи ће га опасне невоље
ништа му неће бити јасно, откуд та мисаона беда
кацинару се истина
на лицу огледа
више гована краси му главу но задњицу

(март, 2003)

МАРСОВЦИ, ГДЕ СТЕ

јутро попут сваког
напољу минус и гужва на путу
устанем прекасно
будилнику цркла батерија
све има своје време, своје оглашавање
и славина у купатилу
цури и опомиње ме
отекла је вода
њен час
и мој, када се пробијам раскрсницама
тражим рупе у колонама
кроз црвено светло
мимо шофера
хаос аутомобила
и пешака
смркнута лица скамењених људи
убијали би за комадић асфалта
када паркирам
некоме пред носом
полуде
онако као ја данас
на хладноћи
свој простор тражим
јежим се
опет у стресу
холестерол ми је и онако висок
и још повећан крвни притисак
морао бих променити животни стил
умирити се
избегавати конфликтне ситуације
журбу
бес

сви добри савети докторке
заборављени су
међу брдом папира на столу
телефони
састанци
извештаји
шефови укази
сви важно журе
овамо и онамо
по ходницима
с папирима
с телефонима
у рукама
шит!
ко не може чекати
ни секунду
око пет сати ни на шта не мислим
осим на шапире и још на понеку кафу
машта бирократа је бесконачна
(за свемир то није доказано)
читам у новинама
тек увече
чека ме у предајнику
међу пристиглом поштом
упутствима банке
рекламама
у свемиру нисмо сами
негде се сигурно скривају ванземаљска бића
некакви Марсовци
пишу часописи
само је питање дана када ћемо се први пут с њима срести
све има своје време
као што имају га будилник
батерије

покварена славина у купатлу
ја
и Марсовци
који негде чекају
чекају
чекају
као што чекам ја
умртвљен пред теве-ом пијем пиво
вечерам пицу из киоска
слушам извештаје
о кризама (финансијским и политичким)
о ратовима
о земљотресима, поплавама, сушама
о гладнима у Африци (као увек)
и богатим преситим на Западу (као увек)
о мртвима и мање мртвим
(мисле ли на мене?)
о времену што се покварило
киша и поледица
магла по котлинама
ноћи ће бити дуже
учините себи дан лепим, брбља временарка
затим рекламе за прашак за прање веша
аутомобиле
пелене
мачју храну
јогурт за бољу пробаву
чоколаду
банкарске позајмице
итд.
затим још акциони филм поврх тога
тип (главни јунак, наш човек) побије на хиљаде људи
(наравно негативце)
и спасе наш свет

из реклама за аутомобиле
пелене
прашкове за прање веша
маачју храну
јогурта за бољу пробаву
чоколаду
банкарске позајмице
итд.
за сат и по свет је спасен
(тако брзо?)
док ја још увек чекам
чекам
чекам
...
Марсовци, где сте?

Превео са словеначког Душан Стојковић

Милан Петек Легоков (1960) је словеначки песник и прозни писац који пише и путописе, научну фантастику и хумористичке и сатиричне текстове, што се и из његове поезије може уочити. Међу тридесетак књига су и три песничке збирке: *Paris at night* (2011), *Захватити воду шакама* (2013) и *Словеначке писарије* (2014).

ЗЛАТА МАТЛАКОВА

ЈЕДНОМ ЋЕ МЕ МОРЕ ПРЕПЛАВИТИ

на крају чујем дванаест откуцаја
то се поноћ о бројеве судара

када ће заспати ова соба?
и руке
само се прекрштају руке: сламчице
хватам се о њих
сама собом ухваћена

на туђем месту на крају:
да одлазим надоле
у песак

изнад мене жуте канџе букте
нисам ни слична сазвежђима
само мирисом мора

јасно слана вода
уздижем се крај ње на прсте
назувам наслаге алге и морских трава

испитујем
како је то бити уживо
на личном дну
а знати о равнодушности циклуса

у устах
у крилу

не желим клекнути
нећу успети устати
личном снагом се покрећем
са сазвежђем
упрсканим пурпуром
морског јежа

СА БОЈАЖЉИВОМ ПУТНИЦОМ

припремаш се кренути на пут
прилично хладне руке
два пута стављаш
на заштитни шал

не развезуј га
мама

напољу уз бучност
аутомобили застају
ветар са запада
разноси лагане ствари
скраћује сукње
витла прашину

заплетеш ми се у руку
очима у очима
са усана ти читам неверицу

чека те најтешњи мост
изнад реке са асфалтним таласима

иконица на семафору
опомиње ноге
да досегну циљ

ШУМА НАПРЕДУЈЕ

зажмуриш
у зеленој гори нестају шљуке
најлепше птице
без икаквог прхута

од почетка тишине
пећина у глави
слаби

СМИСЛЕНОСТИ

сигурно видим баштенских ограда зидине
птичје појило
обрисе биљних врхова
и децу и игру

ћорава баба какву волиш;
утабану? иштипкану?

с повезом преко очију
усталасају светло у крлетки
сви по једном се смењују

ћорава баба какву волиш?
пожртвовану?
- тиху
питање одговор

прелазим до овалног дела баште
у елипси затворених очију не залутам

јесам у тами
раг тегга: на земљи
тачније из ње
на дохват на додир
препознајем
набубрело изборано чупаво дугуљасто
разнолико тврдо лишће
и ако га не видим

до ароматичних биљних својстава
не додиром
чулима се приближујем
смислености треба оставити
да се одлуче
на пример за лаванду
и укус мирођије са јаком аромом

а слухом?
папирнати бокали сламних набоја
сигурно и могуће шуштање
пресипање зрна
шум

очи извирују
не ради се ни о чем
само профил боја
црвене зелене плаве

Са словачког превела: Ана Дудаш

Злата Матлакова, рођена 01. 05. 1949. године у Будмерисјах. По завршетку студија на Универзитету Коменскоху у Братислави, радила у више места у Словачкој, за активно стваралаштво из педагогије, литерарно и публицистичко деловање 2007. године добила је Медаљу св. Горажда.
Члан је Друштва словачких писаца.

БЕРА МАЈСКА

ПАЛЕТА И ВИОЛИНА

Ђ. Д.

Излијте сред хумке моје
пенушав поточић вински.
Чувам у сну палете своје
и звучни кључ виолински.

Ја бескућни зналац неба
сликах за цабе гладан псећи.
Што мања била кора хлеба
то ми је свет био већи.

Ставите на хумку моју
земљани суд с пољским цвећем.
Спуштао сам ја коб своју
да преспавам под дрвећем.

И њихао се за пет пара
са прастаром виолином.
Давали ми и пар цигара
врг препуњен лошим вином.

Де ставите на сред хумке
и шешир мој од папира.
Велики комад српске шунке
а кошава да ми свира.

ДРАГОСЛАВА ГУЊИЋ

ЗГУСНУТИ ПЕПЕО ФЕНИКСА

Опет немо дозивање
зауоставља ми кораке
Није првина
Камен или вајарско дело...
Потписује природа
Као грумен злата узимам га
за тумачења...
Очи зачуђене...
Огромна камена крила
још у лету окамењена
док витки врат и кљун
нежно додирује неко обличје
Уснула Жар-птица!
Чува окамењени лик -
у оку једном бљесну жена
а друго трена свитну човек
Не питам се одакле је
ни како се нађе испред мене
у сенци огромног платана
најлепше улице багдалске
Прсти дрхтаре милујући
део по део тог Феникса
уснулог најнежније

Да ли је одувек ту...
Да ли је случајно призивање...

О да ли је већ прошло
петсто и више година сна...

Ко ли га чува...
Треба ли да плашим се...
Шта ли поручује...

ОСЛУШКИВАЊА

Песме монаха
додирују бит
Звона развлаче постојање
кроз векове и еоне
Ја, малена жива тачка
Миришем ноћ
Песме закуцаше кораке
Полетеше мисли Погледи
Ослушкујем звезде Трептаре...
Разиграше се енергије...
Чекам... нестварне додире
неког битисања
између временских мена
Знам да могуће је
када се напрегну материје
преображавајући се...
Трепери једно биће...
од пакетића времена
препуног садржаја
који окрзну садашњи трен
И зачини га
И однесе га...

НЕБОЈША ЛАПЧЕВИЋ

ФИЛАТЕЛИСТ

Post mark Norway

Ветроказе с рамена,
елисе крила ветрењача
у лептир-машну грла
и лепет вртлога претвори
песник Кнут Одегард...

Ледени ветар труси
Хамсунов гроб севера,
труси рушевине мора...

Док око гробова мојих предака
расте трава као детињство
ван домашаја риболоваца...

Строфе језика накрпане
магленим фјордовима Молда,
надошлих поштанских колекција
с ликом Пана божанства шумских љубави:
Seier Gud! Seier Gud!*

У оку орла полуострва
видим скори нестанак сунца,
и ширим лепезе хаљина твојих,
ширим пелене влажне од дојки нордијских,
поштанске марке на коначни руб дана...
Непрозирних прозирних,
ветроказа с рамена.

*Слутим хладнокрвну рику новембра
и вртложник срчаних удара
што кроз покорицу ледних груди
у смирајној измаглици купатила
убија мог доброг оца:
Од водоинсталација златног емајла
саградићу ти велики небески фјорд!*

*nor: Seier Gud! (kaže Bog!)

Post mark Jermenia

Шта ми је свето?
Сриче Бабкен, виче Симоњан,
дозивајући ашуге астралне
што се песмом на небо узнесе.
Горе су врхови, храмови,
крилати атови и
коначишта араратских богова.
Који је то Бог бацио семе раздора
на плодну земљу јерменску
па да се за јабуку грабе
свемогући господари пространства,
аждаје европске, аждаје азијске!?

Ено Мерсап, ено Маштоц,
Словар пише, звездочатец тај,
док језди ка дубини Логоса
на косматим ждраловима.

Населио се један
библијски голуб

писмоноша:
један је човек,
за једну реч,
једину своју плот,
крстом разапео!

Шта ми је свето?
Сриче Бабкен, виче Симоњан:
Отац, мати и мој родни дом!

Post mark Hungary
Budapest

Срочио сам више редака
за писмо које ти послао нисам,
иако сам их адресирао,
пријатељу мој,
јер сам се повукао у себе,
ускраћивао страст писања,
ускраћивао себи храну земље и неба,
иако сам написао неколико чланака
за неколико дневних листова,
ни на њихову адресу их нисам отпослао...

Завршавам тамо где сам и почео...
У зеленим вртovima зверима настањеним,
док ти опет обитаваш у јаркоцрвеним ненастањеним...
Носиш одела боје индига,
а ја опет похабана и бледосива...
Завршавам тамо где сам и почео...
И поново бесконачност...

Опробао сам себе као љубитеља
уличних свирача на тргу Верешмарти
код посластичарнице Жербо,
и то није ишло,
многима је класика звучала занимљиво,

а моје ухо је било раштимовано,
препуно Мункових крикова...
Чудно су ме гледали, пролазници задивљени
музицирањем,
с обзиром да сам се ја, опет, с друге стране досађивао...
Јер досада је алфа и омега мира...

У окружењу астралних мостова
над Дунавом туристи су се утркивали фотографисањам,
што са мном није случај,
не дивим се архитектури која пркоси природи,
додуше, сећаш се моје нефотогеничности...
Речи претходе сликама...

Одувек си имао склоности
ка „откривању нових светова“,
како ти то кажеш, пријатељу мој,
док ја пак, тражим свемир у телу свом...
У ногама носим прах...

Доносим поклон, један кишобран,
кажу да је леп као стопера ластавица,
додуше кишобран купио нисам,
добио сам га од агенције као рекламу сећања на чардаш,
ти волиш те стварчице садашњице,
а ја опет ...
Сутра обилазимо Сент Андреју,
сви се радују, а ја опет..

ЛАРА ДОРИН

НИШТА ВИШЕ

Ја нисам била божица,
и нисам била припадник СКОЈ-а.
Ни на чијој страни ратовала нисам,
осим на нашој...
Али, иако нас је било двоје,
рат је однео своје...
„Гаси се, гаси, утуљено кандило“

Ја нисам била Белиславскаја,
последња љубав твоја.
Али могла сам се од живота
опростити лако, као да си ти Јесењин...
Твој ме је стих могао убити и проклети.
Крвљу бих својом писала риме:
„Довиђења друже, довиђења!“

Ја нисам била твоја Мила...
Због мене се вино точило није.
Због мене виногради нису били зелени,
није се бројао чокот...
Али моје су те руке опити могле,
као Alma Mons или Cabernet Sauvignon...

Ја нисам била Аурора...
Нисам склонила своју густу косу под капу,
навукла панталоне и сако,
ставила цигарету у уста и рекла:
„Мадам Дупин је мртва,
сада постоји само Жорж Санд!“

Ја сам била твоја замишљена Вера,
што посматра облаке,
И бежи од кише...
Твоја девојчица са шибицама,
што у освит зоре
пали последње дрвце...
Твоја црква на крају света,
бели папир, завршена реченица,
и ништа више....

ЛЕТ

У кавезу чувала сам једну птицу,
и волела је...
Али моја птица дала је живот свој
за један дан слободе,
иако је блесак
њених крила
трајао краће
од јутарње магле
у свитање...

Имала сам један мир.
Али моја душа дала је мој мир
за један додир
чисте љубави,
иако је та љубав трајала кратко
колико и лет
вољене птице...

Јаки су ветрови слободе
Прејаки за летове небеске
Али не марим...

И моја птица и моја душа
живеле су
за тај
дан...

ДАЉЕ

У том тренутку све је стало..
Да ли је то била киша, летњи пљусак,
намрачено небо, запушени сливници,
или заглављена реч, не знам...

Али у сваком случају, била је тишина...

А онда, црвени трамваји
стварни или измишљени,
заклопарали су по шинама...
Или је то моја мисао наставила даље..

Лара Дорин (1977) песник и прозни писац из Обреновца. 2011 год. објавила збирку кратких прича „По снегу тихо пада снег“, у издању Књижевне омладине Србије. Збирка награђена повељом Пегаз, као најбоље издање кратких прича КОС-а 2013год.

Објавила збирку поезије „Чујеш ли ме Боже“, у издању Књижевне омладине Србије. Збирку откупила библиотека манастира Хиландар. Објавила је 2015. г. збирку поезије „Канделабри“, у издању издавачке куће Прометеј. Завршила Педагошку академију у Шапцу.

ЈАРОСЛАВ КИС

ИМАМ ЈЕДНУ ПЕСМУ

Имам једну песму
кријем је у дну
цепова својих, песму о теби.
Написах је једног дана
у лакој ходи је створих.
Имам једну песму
која сија када је читаш,
песму о нама.
Песма је лагана,
топе се речи када је изговараш
у дну цепова она лежи сама.
Имам једну песму,
прозор отвара, у свет гледа.
Песма је сама, песма је стварна.
Та ми песма говори
како да живим,
та песма прича о нама,
песма нас хвали,
зна више од нас.
И када ћути
прича на сав глас

ПРЕСПАВАНА ПЕСМА

У ишчекивању нових таласа
тај цвет који борави у твојим

очима наговештава бујицу речи
које оправдавају узрок поступака
у стању и времену које
је разумљиво једино нама.
Шапат речи пред сан,
преспавана песма,
буђење јутра,
умрли тренуци свих постојаних
и гордих речи.
Схватање пролазности времена,
украдени погледи,
стварни пољупци,
шапат часовника на зиду,
одлазак у ноћ.
Знам да је прави тренутак
склопити очи и одсањати
тај проклети сан из тих
проклетих очију.

Јарослав Кис, рођен 1974 г. у Земуну.

Објављује песме у часописима 'Аванград', 'Траг' као и у разним зборницима за поезију. Аутор двеју збирки песама: *Изван сваког зла* (КОС-2009) и *Глас урбаног бунтовника* (ауторско издање-2012). Песме су превођене на немачки и словачки језик. Књига песама *Изван сваког зла* добитник је повеље ПЕГАЗ за 2009. г. Поред писања бави се и вајарством, фотографије радова објављује као илустрације у часописима за уметност и књижевност. Учествује на разним изложбама тог типа. Живи и ствара у Старој Пазови.

АФОРИЗМИ

Таман смо изашли из тунела, паде мрак!

Важно је да смо стали на ноге, сада је лако да тапкамо у месту!

Не би они били повезани да ми нисмо откачени!

Перу руке али не могу прст истине!

Идемо главом кроз зид тражимо излаз!

Држимо се војнички притежемо каиш!

Били смо пуни као брод па су нам лађе потонуле!

Главе нам не скидају, али нам мозак померају!

Није лаж измишљена, увек је политика постојала!

Народ је бесан, а они нису нормални!

Јован Арсић ЈОВЧЕ

СЕСИЛИЈА РИОС

ЧЕЖЊЕ

Када ме је питала колико имам година, одговорила сам јој – тридесет. Осмехујући се, рече ми да смо исто годиште. Нисам се усудила да јој кажем да сам, заправо, мислила да је она старија. Имала је дугу косу и била је јако витка, две ствари којима се поносила. Увек је причала како јој је тешко да нађе одговарајућу величину одеће: морала је да је сужава, или да купује дечију величину. Годинама касније сазнала сам да је у детињству и адолесценцији била веома дебела, и да је касније, захваљујући дивљој дијети, преполовила килажу коју је имала са осамнаест година.

У време када смо се упознале, ја сам држала киоск са слаткишима и часописима на углу школе у коју су ишла њена деца, и она је увек причала са мном док их је чекала. Причале смо о књижевним и филмским часописима које је волела, о деци. Ја нисам имала деце, али сам чезнула да их имам, док она није деловала опчињена материнством.

Касније је почела да изгледа веома нервозно. Брзо је прелиставала часописе крајичком ока, а да ниједан није побудио њено интересовање. Сваки дан је куповала паклицу жвака, које је жустро жвакала пет минута, да би их потом пљувала у канту за смеће.

„Не знам да ли да оставим посао или да се разведем, потребна ми је промена у животу“, рече једно

поподне, истим тоном као и када се друге жене питају да ли да офарбају косу у црвено или црно.

Питала сам је зашто не покуша да држи часове из књижевности, с обзиром да је, по њеној причи, требало да дипломира пре него што су јој се деца родила.

Објаснила ми је како је, пар година раније, покушала. Добила је да држи неке часове у вечерњој средњој школи удаљеној два блока од њене куће (плата је била мала и није јој одговарало да ради ако је требало да користи превоз), али то искуство се није показало добрим.

Ученици су били скоро дивљи, причали су и бежали све време. Најгоре се догодило једног дана када је изашла из учионице да потражи помоћ за једног ученика који се онесвестио: остали су искористили прилику да побегну са бистом Артигаса¹, са њеним капутом и ташном. Заплакала је, што је учинило да изгуби и то мало ауторитета који је имала. „Не могу да наређујем деци која ме виде да плачем као девојчица“, рече.

Уосталом, била је бесна због крађе ташне. Рекла ми је да није носила новац, али је изгубила личну карту, возачку дозволу и кредитне картице. Морала да чека два месеца у полицији да би поднела одговарајућу тужбу. Наредног дана, док је обављала формалности око враћања или обнове документа, решила је да напусти просвету.

Од тада је радила као секретарица у једном ланцу супермаркета и била је задовољна радним местом, или барем платом коју је добијала, која је била већа од професорске.

„У сваком случају, велика промена“, рече.

¹ Хосе Хервасио Артигас (1764–1850) је био уругвајски политичар, један од вођа ослободилачке борбе против Шпанаца у Јужној Америци и сматра се националним херојем Уругваја. (прим. прев.)

Касније је нисам виђала једно време. Није више долазила по децу, која су ишла организованим комбијем уторком и четвртком. Понедељком и средом по њих је долазила једна госпођа која би их снажно ухватила како јој не би побегла. Петком је долазио отац, ћутљив лик, скоро без косе, који би понекад бацио поглед на часописе, не усуђивајући се да пита ни за један.

Неколико месеци после, на дан прославе последњег дана школе, појавила се. Блистала је. Ошишала се и офарбала косу, и била веома лепо обучена.

Питала сам је да ли се развела или је променила посао. „Скоро и једно и друго“, рече ми. „Развела сам се и добила сам други посао, али пошто не зарађујем много, не могу да оставим супермаркет, тако да сам унајмила једну госпођу да буде са децом док ја радим тринаест сати дневно.“

Излазила је из куће у седам ујутру, а враћала се у десет увече.

Њен нови посао је био – спикерка на радију. Један пријатељ ју је препоручио, била је одушевљена задатком, и желела је свој сопствени програм. Тренутно је читала огласе и мало по мало је улазила у свет продукције. Понекад би била асистент, предлагала је понеку идеју. Видела је себе на путу који обећава. Није ми рекла колико зарађује нити сам је питала, како не бих била индискретна.

Мени је ишло лоше са киоском. За време распуста сам мислила да га затворим, јер се деца и родитељи, који су ми били главни клијенти, враћају тек марта. Желела сам да окушам срећу као куварица за време сезоне у Пунта дел Есте², а касније бих видела да ли да продам киоск или шта већ да радим са њим.

² Пунта дел Есте је познато летовалиште у Уругвају, на обали Атлантског океана. (прим. прев.)

Ишло ми је добро то лето, као и следеће, зарадила сам толико новца за три месеца да сам могла да живим до краја године, без потребе да радим у киоску који је био нека врста ропства. Искористила сам да завршим курс у књижевном друштву и курс за посластичара, јер сам мислила да могу да зарадим новац правећи торте за петнаесте рођендане³ и свадбе. Такође сам се уписала у књижевну радионицу, на коју су долазиле старије госпође и пар момака који су добро писали и били веома ћутљиви.

Треће године у овоме није било тако добро као ранијих година. Сезона је била слаба јер је курс долара био низак, или тако некако, и Аргентинцима је било јефтиније да иду у Бразил, где су плаже биле боље него овде. Нисам добила посао куварице, али сам добила посао конобарице у једном ресторану где сам зарађивала добре напојнице, а газде су били fine.

Тамо сам је поново видеала: била је витка као и увек, али много елегантнија; гестикулирала је и смејала се све време.

Била је у пратњи мушкарца са тамним наочарима, мало буцкастог, препотентног изгледа. Отишла сам да их услужим не показавши да је познајем: нисам желела да је компромитујем пред пратиоцем.

Она је имала исти став; али док сам њему служила јело, она ми је намигнула и осмехнула се. Потом се приближила шанку и питала ме је да ли желим да попијемо кафу наредног дана.

Изашле смо у шетњу и причале смо шта је свака проживела у претходне три године. Моја прича је била кратка: успешне сезоне, гашење киоска, радионица, курс

³ У Јужној Америци је изражен феномен прославе петнаестог рођендана девојчица, који се обележава уз велику прославу, јер се сматра да тада девојчица прелази у жену. (прим. прев.)

за посластичаре, пар изгубљених љубави. Она ме је пажљиво слушала док је пушила цигарету за цигаретом.

Када је дошао ред на њу да прича, рекла је да и даље ради као спикерка, али на значајнијем радију, и да је мушкарац са којим сам је видела јуче био директор. Заљубио у њу, али је био ожењен. Није јој сметало пошто је била срећно разведена (то је био израз који се користио у то време), али јој је много сметало осећање кривице које је он имао пред својом женом. Није подносила да буде негативац, када је заправо била споредна улога.

„Овде смо дошли јер сам ја то захтевала од њега, желела сам да будем са њим на јавном месту“, рече ми, посматрајући луксузне зграде које су окруживале булевар у Пунта дел Есте. Изгледало је да их сматра значајним местима, можда више него Поситос или Ла Сјудад Вјеха⁴.

Спријатељила се са уредницом програма на радију, и очекивала је да је именује својом асистенткињом. За децу је рекла да су већ велика и да проводе много времена са оцем који се поново оженио. „Рођен је да буде уз женину сукњу“, прокоментарисала је.

Током шетње виделе смо многе жене које су трчале булеваром, скоро све у белој спортској одећи и тамним наочарама за сунце.

„Колико пластичних операција протрчи овуда сваког минута“, рекла сам јој, али није се насмешила. „Зар не би урадила једну да можеш?“, подробно је погледала моје лице, које је већ имало по коју бору. „Немој да ми одговориш без размишљања“, инсистирала је, „озбиљно размисли. Не сада, али за десет, петнаест година, зар не би урадила једну да можеш?“

⁴ Поситос и Ла Сјудад Вјеха су четврти у Монтевидеу. (прим. прев.)

Желела сам да јој одговорим да не бих никада могла, али ми се учинило да је боље да кажем можда, у случају преке потребе, односно, преке самоће, и да није моје лице у питању, урадила бих једну. Она је погледала у море и осмехнула се.

Оставила ми је свој број телефона и рекла ми је да ће рачунати на бесплатне рекламе за моје торте када се врати у Монтевидео.

Прошло је још две године, посао са рођенданским тортама је функционисао, без потребе да се рекламира. Удружила сам се са једном девојком која је имала локал за забаве и само сам њој продавала, и придружујући се са још неком која би се појавила у крају, или преко неког познаника, преживљавала бих до краја месеца.

Један дан посао је почео да иде лоше: отворили су два локала за прославе близу школе за коју смо радиле, са нижим ценама и више услуга, као што је разношење деце, лекарска служба и чишћење. Моја ортакиња је рекла да су људи чинили свашта да би ти преотели клијенте и да ће убрзо да се појаве они који ће њима преотети, са још нижим ценама, а банкрот је био свима неминован. Најближи банкрот је био наш, и проклела сам себе што раније нисам тражила различиту клијентелу.

Сетила сам се папирића са записаним бројем мобилног и позвала сам, али је број био промењен јер се јавила друга особа која није познавала Силвију. Отишла сам у радио и питала за њу на рецепцији. Питали су ме да ли сам имала заказано, рекла сам им да немам, да ми је она пријатељица. Убрзо, рецепционер ме је позвао и дао ми веома лепу картицу на којој је поред Силвијиног имена била титула „уредница програма“.

„Каже госпођа да, ако сте дошли због рекламе да пређете у одељење комерцијале, и да оставите телефон, а ми ћемо вас позвати.“

Дошла сам до одељења комерцијале где сам написала, заједно са продавцем, текст за моју рекламу торти. Није ми рекао цену, претпоставила сам да је Силвија рекла да ми не наплате. Питала сам у колико сати иде реклама и отишла сам.

Захваљујући реклами на радију дошли су неки клијенти, међу њима кантина која је продавала по приступачним ценама. Није било много, али је значило. Била сам јој захвална и хтела сам да је позовем, али сам после мислила да ћу јој сметати. Купила сам картицу и послала сам јој на адресу радија. „Драго ми је да си напредовала“, написала сам јој, „и много ти хвала за рекламу.“

Нисам очекивала да ме назове, али је то учинила и позвала ме је да се нађемо у једном бару у центру.

Скоро да је нисам препознала, офарбала је косу у црвено и носила је кожну јакну. Када сам јој рекла да изгледа млађе, рекла ми је да је то због става, тог активног става који је одувек имала. Рекла сам јој да ћу попити само једну кафу, али она је пожурила да каже да ће платити рачун. „Нећемо јести укусну тарту као што ти правиш“, рече ми, „али барем да мало уживамо“. Наручиле смо браунис⁵, надајући се да ће бити прави, а не куповни. Објаснила сам јој која је разлика између једних и других, док је она деловала зачуђено. „За мене су сви исти“, рече, „заправо, једем их ретко.“

„Да ли си и даље са оним ликом?“, упитах да променим тему. „Не“, одговорила је као да је од онда прошло много времена. „Оставила сам га његовој светој и невиној жени, да нађе другу пред којом би се осећао кривим што јој прави рогове“, закључила је.

⁵ Браунис је типичан амерички колач. (прим. прев.)

Сада је била сама. Цео дан је била окупирана послом.

Њена пријатељица је отишла и она је преузела посао. Није имала времена да мисли на мушкарце. „Иако ми се свиђа један“, рече. „За промену, ожећен је.“

„Не петљај се у то коло поново“, посаветовала сам је.

Осећала се лоше јер је човек о којем се радило био муж једне њене пријатељице.

„Мужеви се не краду, други их краду“, рекла сам јој, „али запамти да мушкарци пролазе, а пријатељице остају.“ Осетила сам се мало старо рекавши то, као да сам јој била тетка, или искусна комшиница.

„Потребна ми је услуга“, рече одједном. „Сутра идем на пластичну операцију, и желим да идеш са мном.“

Пре него што сам је питала зашто ја, рече ми: „Нисам желела да ико из мог окружења сазна да сам се оперисала.“

„Наравно да ћу ићи са тобом, и ником нећу рећи“, обећала сам. Питала је да ли и даље идем на књижевну радионицу и замолила ме је да прочита на радију неку од мојих прича.

„Не верујем да су адекватне за радио“, рекла сам јој.

„Зар те не занима да имаш простор да причаш о посластичарству на неком програму?“

„Не“, рекла сам јој, „не бих била способна да причам о нечему што једва познајем.“ Замуцала сам. Она ме је погледала на тренутак без речи, а потом ме је питала, споро и скоро нежно:

„Зар не чезнеш за нечим?“

„Да“, рекла сам јој, „желим да имам дете, да живим много година, да се не разболим...“ Погледала ме је као да није разумела мој одговор.

„Мислим на...“, рече, али као да се покајала и није завршила реченицу. Разумела сам шта је желела да каже: да имам ресторан, објавим књигу, упознам свет, и сличне ствари, ствари које људе називају великим чежњама.

„Неправедно је да немаш деце“, рече ми на крају. „Требало би да буде обрнуто, ти да будеш мајка, а ја та која нема деце, јер заправо, не волим што сам мајка, а сада нема лека.“ Рекла је то тужно, гледајући ноћ кроз прозор.

Други дан сам ишла са њом на клинику и сачекала сам пар сати док није изашла, са завијеним лицем. Рекла ми је да тачно месец дана после тога, дођем на радио да је посетим. Тако сам и учинила. Дочекала ме је љубазно, али мало у журби. Испред себе је држала потписан чек и пружио ми га је рекавши: „за услугу коју си ми учинила.“

„Ако ми даш новац, платићу струју“, рекла сам јој. Боље ми дај ваучер за куповину негде где продају лепе ствари.

Идеја јој се учинила одличном, и убрзо сам изашла у правцу продавнице ципела где сам могла да заменим папире за ташну и пар ципела. Док је причала телефоном, имала сам прилику да видим резултате пластичне операције. Била је лепа, није имала боре. Њене очи су изгледале још веће, а усне пуније. Али, имала сам утисак, још једном, да је изгледала старије од мене.

СЕСИЛИЈА РИОС (Cecilia Ríos) је рођена је 1959. године у Уругвају. Као млада је почела да пише. Са двадесет година је објавила прву причу у антологији *Нови причају*. Њене приче су изашле у бројним антологијама, а за роман *Ако ми опростиш* (*Si me perdonas*) добила је почасну похвалу на конкурс *Приповедачи са*

источне стране 2014. године. Добитница је и престижне награде *Zona poeta* 2014. године. Антологију прича *Тајанствени диносаурус (Sigiloso dinosaurio)* објавила је 2011. године. Бави се и писањем књижевних критика и колумни о поезији, које су објављене у бројним часописима. Учествовала је у издавачком савету часописа *Cuadernos de Granaldea*, као и у организацији *Првог сусрета уругвајске књижевности жена* 2003. године. Посвећена је и изучавању феномена танга о којем држи предавања и емисију на Радио-Уругвају.

Превела: Соња Хорњак

*Хорњак, Соња (Зрењанин, 1986). Дипломирала је на Катедри за иберијске студије на Филолошком факултету Универзитета у Београду 2009. године. Докторирала је на истом факултету 2016. године. Радила је као сарадница у настави на Катедри за иберијске студије на Филолошком факултету Универзитета у Београду и као лекторка за српски језик на Филозофском факултету Универзитета у Гранади. Ужа област интересовања јој је методика наставе шпанског језика. Излагала је на међународним конференцијама, радови су јој објављени у бројним научним часописима и зборницима. Превела је роман *Тетка Тула Мигела де Унамуна са шпанског на српски језик. Судски је преводилац за шпански језик.**

ЉУБИЦА НЕНЕЗИЋ

ИЗНЕНАЂЕЊА

Истог дана су их родитељи уписали у нижу гимназију и одвели у стан. Ту, близу, само једна улица; рекли су им да само том улицом могу да се крећу и у друге не улазе.

Стан су нашли раније: велика зграда која једном страном излази на улицу, а у њу се улази кроз малу капију и узани пролаз, па преко степеница у три велике собе. но, то није био њихов стан, то је за власнике, а оне су продужавале тим пролазом поред комшијских тараба у зградицу од кухиње и собе. Соба није била велика, али је била сува, без влаге и са пуно дневног светла. Родитељи су желели да простор буде здрав.

Газдарица, старија жена, је одмах рекла да је кућа испред од баба Гине, да они са њом не говоре а да не треба ни оне да јој се јављају. То им је било чудно, али слушале су је.

Некада би их она послала за воду са уличне чесме, некада да нешто купе, а за узврат би им давала бициклу кад су остали на послу. У то време је ретко ко имао бициклу. Оне нису знале да возе, али су биле срећне што могу једна другу да придржавају и уче се. То је била њихова тајна. И баба Гина је то виђала, па су се бојале да их не открије. Баба Гина је свакодневно уре-ђивала башту иза куће и воћњак испред не обраћајући пажњу на њих. Била је ћутљива и оне су је се прибојавале, некако су зазирале од ње, деловала је злобно.

Газдарица је имала и две унукe, девојке у раним двадесетим годинама, здраве, веселе, модерно обучене. Из својих једанаест година оне су им се дивиле и у њима виделе лепотице. И волеле су их. Желеле су да им нешто поклоне, али нису имале ништа.

У баба Гинином воћњаку, према улици, а баш до њихове капије, ширило се раскошно дрво јоргована; разгранато, са правилном круном прекривеном једрим цветовима јоргованасте боје. Његов опојни дах пресретао их је ујутро кад пођу у школу и радовао их пред вече. Онда су се досетиле: кад сви оду на спавање, оне ће да наберу цвеће и ставе га у кухињу, па кад га унук ујутро виде да се изненаде и обрадују. Тако су и урадиле. Чим су у великој згради угасили светло, оне су дошле до капије, попеле се на њу, па на тарабе и ломиле све гране, које су могле да дохвате. Улична светиљка је осветљавала ту страну и чинила дубоку сенку са унутрашње стране капије. И само што су сишле са тарабе, на неколико метара од њих појавио се милицајац.

- Добро вече, рекао је. Шта радите ви ту? Питао је.

Оне су стајале уочено у сенци мислећи да су невидљиве, а иза леђа заклањале цветове.

- Ништа, прошапутале су.

- Како ништа? Што не спавате, већ је касно, наставио је.

- Не можемо да уђемо у кућу, газдарица је однела кључ, слагале су шапатам, јер ту одмах иза зида сви спавају и могу да их чују.

Милиционер је имао још много питања! Ко су, одакле су, ко је газдарица и где је отишла?

- Па, отишла у биоскоп.

- Биоскоп се одавно завршио, рекао је.

- Можда је свратила у посластичарницу, она је са вереником.

Вече је било пријатно и топло, али оне су дрхтале заједно са цвећем. Трајало је дуго и није се знало како ће се завршити. Онда се, на срећу, зачуо неки звук на другом крају улице и милиционер је рекао да мора да иде, а оне нека не излазе на улицу док газдарица не дође. Он ће да буде у близини и ако треба, нека га позову. Био је то дежурни милиционер који је ноћу обилазио квартал.

Чим се удаљио, оне су утрчале у кухињу, на сто ставиле сав јоргован и легле не палећи светло. Мислиле су на изненађење девојака кад угледају то брдашце цвећа. Кад су их

ујутро чуле да одушевљено узвикују, само су провириле кроз одшкринута врата.

- Одакле ово? Питале су.

- Набрале смо, поносно су одговориле.

- А где?

- Код баба Гине.

- Јао, узвикнуле су, да ли вас је видела? Није требало то да радите.

- То је све за вас. Можете и на посао да понесете, усхићено су изјавиле.

Онда се појавио и вереник. И он је имао иста питања, али другу реакцију.

- Ви сте ово крале! Како сте смеле? Е, сад ћете да видите. Узмите цвеће и хајде код баба Гине.

Тражиле су погледом помоћ од девојака, али он њих није слушао.

- Иако је цвеће. Тако се почиње, па после друго и треће и ето лопова.

Узеле су јоргован и прешле у баба Гинино двориште. Рано је јутро и сунце равнодушно греје росну траву, а оне иду испред њега вукући ноге.

- Тетка Гино, изађите, викнуо је он.

Жена је отворила врата и упитно стала на степенице не говорећи ништа.

- Ове две су ноћас крале Ваш јоргован. Хоћете ли Ви да зовете милицију или ја?

Баба Гина је погледала у њега, онако високог и снажног из кога је куљао бес, а онда спустила поглед на њих две. Наступила је тишина. Дуга. Роса је испаравала, а оне дрхтале и даље. Баба Гина је најзад проговорила једноличним мирним гласом:

- Идите ви, децо, у школу.

Ништа више. Обрецнула се као да је потпуно сама и ушла у кућу затварајући врата за собом.

И оне су се окренуле, ушле у кухињу и на онај исти сто спустиле цвеће, затим у своју собу, селе на кревет и плакале дуго и неутешно.

ЈАГОДА КЉАИЋ

ЖЕНА СТЕРЕ ВЕШ

Све је њено у педесетак комада разних облика које овог прелијепог каснољетног јутра слаже на штрик у дворишту, док јој роса влажи ноге у љетним натикачама, прије јутарње кафе, а кад сви њени још спавају у своје три собе. Нада се да ће завршити прије њиховог буђења, како би им успјела припремити ђус и скухати јачу турску каву за њих двоје.

Синоћ, кад је сортирала двије хрпе за машину, није слагала ни са каквом намјером, само водећи рачуна што са чим иде по боји и врсти материјала. Ноћно прање, струја је дупло јефтинија, они су се мало бунили, опет ће чути кад центрифугира, можда се једно од њих и препадне почне ли машина скакати код завршног процеса, кад је веш већ лакши па се строј некад хоће клизати по плочицама у купаоници. Дају јој до знања да им поквари сан кад пере веш ноћу, она дометне нека израчунају колика је мјесечна уштеда, па кад схвате да имају за пиззу, зашуте, до слједеће истовјетне ситуације.

Петком навечер обично има добрих филмова на телевизији, она остаје сама гледати, полупреспавати један по један филм, како би извадила једну туру опраног веша, обично прво пере бијели, с искухавањем, дуже траје и лакше ће полубудна или већ успавана дочекати крај прве туре, да би одмах убацила другу врсту и покушала прије краја послјепоноћног филма дочекати завршетак поновљеног процеса, па да мирно легне око један, пола два. Кад њени крену на ноћно

пишкење веш-машина ће се већ хладити и они ће провести једну угодну и тиху ноћ. А баш је синоћ имала потребу лећи већ у осам, још за сунца, уморна је, ненаспавана, хвата је алергија, цвјета амброзија

Таман кад се жељела окренути на другу страну, подметнути лијеву руку под главу и наставити, ипак је мало отворила капке и виђела да се разданило. Веш чека, први је на реду, тихо излази из спаваће собе која је то све мање, сретна је да било гђе одспава два-три сата у комаду, све је чешће на тросједу у дневном, навлачи шлафрок преко спаваћице, веш је одмах ноћас сложила у два пластична шкафића, износи један, одмах се враћа по други, нека јој је све при руци, штипаљке су на штрику, могла је изаћи и гола или само у спаваћици, нигђе се ништа не помиче и не чује, само понеки звук аутомобила на цести тамо преко моста. Мачка је негђе врло близу, прескачући, срушила неку летвицу, дашчицу, цјепаницу, што ли.

Полако стере најприје бијели веш, шири веће комаде, постељину, па пешкире, па гаће. И баш данас, између зоре и јутра, сваком ће комаду понешто ...

Дамастна постељина је још њена студентска, никако се не стањује, камоли да би се гђегђе продрла, како је тако издржљива, од чега је саткана, колико окретања је онако разастрта на разним постељама претурила преко и испод себе, колико је суза, због неположеног испита, његовог недоласка на спој, ружне ријечи од пријатељице, раскида с дечком, забране излазака с друштвом, попила јастучница. Како је плахта поднијела њихова узаврела тијела у учесталим вратоломијама и вишесатном немиру, а о свему шути у својој чврстој бјелини. Није показивала знакове потребе за повјеравањем чак ни кад је, након вишедневног одсуства, на њој тражила трагове могуће, предвидљиве невјере.

Да ли се у тебе, која си само моја, умотавала нека друга жена?

Ручника има одасвуд, купљених у робним кућама на снижењима, на килограме, однекуд донесених као сувенир, чешће купљен, али покаткад и украден из каквог луксузног хотела, што је обично урачунато у цијену спавања и шведског стола за доручак, кад је најмање гладна. Поклањали су им пешкире кад су се вјенчали и скућавали, има тако серија од по три или пет истих мотива, само у различитим бојама, те највише воли, за сваки комплет зна од кога су добили и њих увијек вјеша један до другог, доживљава их као причу о ђелићу свог живота. И ово суботње јутро зна да ће јако тешко поднијети кад се на једном од њих појаве знакови стањивања и продртости.

Одмах ћу те распарати и спремити твоје крпице као најдражу успомену, можда с највећим дијелом тебе прекрити музичку кутију.

На супротној страни штрика почиње с његовим поткошуљама. Ни једна нема етикету на полеђини, иза врата, јер му смета, жуља га и гребе, пажљиво је одстрањује, није јој се, у почетку брака, једном догодило да је забила шкарице предубоко па захватила памучну нит и код сваког прања чекала да очица пође према доље, што се врло брзо и догађало. Никад није савладала умijeће уклањања етикете шкарама тако прецизно да се не осјети на његовој осјетљивој кожи, а да ткање остане недирнуто. Више пута је помислила да пише произвођачу о том проблему и да његови технолози нађу неко рјешење за модерне мушкарце који од свега постају нервозни те тако помогну женама. Отац никад није приговарао због

етикете, напротив, са задовољством би је увијек погледао прије навлачења мајице, по боји и видљивости слова знао је колико ће још прања и ношења издржати. Етикета на поткошуљи у његово је вријеме била статусни симбол, показивала је да је произвођач онај најбољи у земљи, јест најскупља, али је и најквалитетнија.

Воли мирис тијела и зноја увучен у поткошуље, данас мужевог, као што је, као ђевојчица, вољела очев. Никад му није признавала да данима није опрала његову ношену поткошуљу, онда кад је избивао на службеним путовањима, него је спавала с њом поред лица, само због мириса. Знала је да је чекају непознати мириси кад се врати, ни један јој се никад није свиђао, поткошуље су јој просто смрђеле по хотелским собама и купаоницама. И гледала је да их одмах, исту ноћ, пере, само да су што краће страни мириси око ње, да се ни у што не увуку, то би пореметило њен живот.

Боље да не знам гђе сте све и чијим рукама миловане, њежно или грубо скидане, је ли нека добацила: видим да си осјетљив, смета ти етикета ...

Мисли јој истовремено прелазе на попелин кошуље, али њих није ноћас прала, оне су обично сриједом на четвртак, не жели о њима мислити викендом и нећељно послијеподне проводити у пари пегле и нервози због препегланог набора који често ствара нови на другој страни предњице.

Хрпу гаћица ће на унутрашњи штрик, онај који је видљив само из куће, има своје мишљење о женама које вјешају доње рубље тако да је видљиво са цесте, сваком пролазнику, мисли да су глупе, ограничене, примитивне, осим ако су слободне, па показују, умјесто директног позива. Пере их све заједно, од њих четверо, памучне су,

од оног квалитетног памука који се смије искухавати, мајка ју је тако научила и никако да се привикне на ове синтетичке или квазипамучне које се само проперу. Сама себи комплицира живот, али ни то неће вјечно трајати. Кћер већ понекад одмах навечер на своје насле мало прашка, изапере, точно зна што ради док је у купатилу, прати њено задржавање, јасно јој је да, као дванаестогодишњакиња, не жели да јој мајка вири у гаћице које је нетом скинула. Мири се са чињеницом да по њеним гаћицама неће знати кад су се први сперматозоиди расули по ђевојчиним бедрима, али некако није забринута, сигурна да ће препознати према другим знаковима.

Не можете ме преварити, осим да не желим виђети и знати.

Он узима како кад које, ваљда зависно од расположења тог јутра, кад је нервознији онда ће боксерице, мирнији ли је и сигурнији посегнут ће у ланицу за бијелим слиперицама, њима не скида етикету, није на осјетљивом мјесту, можда му се и самом свиђа, онда кад мора сјести на заходску шкољку, бацити поглед на тај комадић ни тканине ни папира ни пластике, од чега ли само праве те етикете кад се никад не распадне, као да му годи, као оно оцу с етикетама на поткошуљама, схватити да може себи приуштити најквалитетније и најскупље.

Твоју етикету сумњам да нека погледа, кад дође до гаћа оне постају незанимљиве. Јесу ли мушкарци свјесни да је у авантури најмање важно какве гаће имају на себи? Ваљда јесу!

Након што је распоредила бијели веш на лијевој страни дворишта, пресељава с другим шкафићем на десну страну, задржавши поглед на прекрасној рундели између двије стране, са расцвјетаним „лијепим дечкима“ и цинијама, угодно шаренило, само пет-шест боја, даје снагу и као да је вуче на плач, та љепота која ће се убрзо сасушити а сад тако мало времена одваја за уживање у њој. И на тој страни је штрик за веш у два низа, само није шпагаста конопац него пластифицирана жица. Она је резервирана за шарени веш, мајице, блузе, пуловере, боксернице, чарапе. Мајице и блузе увијек изврне на унутрашњу страну, да им сунце не пржи боју, на жицу понекад стави и ауфингер како би се бољи комад ођеће што мање објесио и извисио, да се, можда, неће морати ни пеглати.

Мање је сентиментална према тим комадима ођеће, ваљда зато што нису интимни, видљиви су сваком оку које се усмјери према њеном сину, кћери и супругу. Понекад дођу љутити кући, сви троје поједнако ташти, самодопадни и самозаљубљени, јер се догоди да у граду на улици, на састанку, у школи, у кафићу, наиђу на истовјетну мајицу или пуловер, што их разбјесни, никад више да им ни један комад нисам купила у нашем граду, као да ми пријете.

Никад му нисам признала како сам подмукло уживала у његовом притајеном бијесу, само сам ја примјећивала трзаје на десној страни лица, кад смо се у једно предвечерје срели с познаницима, а њих двојица у једнаким спортским мајицама, с истим логом, чак пријатељу боље стоји, примијетила сам, јачи је, крупнији, набилдан, усправног држања. Чим смо направили пет корака након што смо се

раздвојили у случајном, успутном сусрету, рекао је да мајицу могу дати рођаковом сину који живи у селу.

Све које јутрос вјеша су кратких рукава, памучне, вискозне или квалитетне мјешавине, с њих не скида етикете, некако би им то умањило важност и вриједност. Ужива док их пажљиво разастире пазећи на боје, слажући на жици палету, најприје једнобојне по нијансама, онда оне с једва видљивим узорком, па на крају пругасте, коцкасте, са шарама, строго водећи рачуна да су мушке мајице на највидљивијем мјесту, рекла јој је кћер једном: зашто су моје мајице увијек с нутарње стране, јесу ли ружније од њихових. Нису, али њени мушкарци су њени мушкарци. Наслиједила је то из родитељског дома.

Тебе највише волим у овој крокодилки са жуто-тегет широким штрафама.

Ако је мушкарац ођевен у боје, то је њена најдража комбинација.

Примијети ли икоја ђевојка најприје ову тамно зелену бенетонку да би јој поглед тек онда обухватио тог четрнаестогодишњег складно грађеног ни ђечака ни младића.

Пита се, полугласно, та нитко је неће чути, зашто мала највише воли бијеле и црне мајице, ваљда неки популарни тренд међу млађаријом, ни једна од тих боја не иде уз њену свијетлу пут, увијек јој купује живе боје, шарено, с узорком, настојећи да су ове њој најдраже што рјеђе чисте, кад приупита гђе јој је она бијела. Ђевојачке груди се назире, још не треба грудњак, али примјећује да у уским мајицама некако чешће придиже руке према

горњем дијелу тијела, неће то дуго трајати, баш јој је купила неколико ширих љетних блузица, марке с којима ју је привољела да их носи.

Како ће само брзо, пребрзо, прерасти ове блузице и мајице које сад вјешам, можда им је то задње прање, до другог љета моја ће ђевојчица бирати другачију гардеробу.

Боксерице су све одреда коцкасте, у разним нијансама и тоновима, ни једне једнобојне, драго јој је што њих двојица разговарају, па се ђечак опређељује за шире гађе, разумије њихову важност за покретљивост сперматозоида, сад не размишља о болестима тестиса, али је добро да ствара здравију навику.

Радује ме промјена на његовим гађама, она коју осјетим кад их само узмем у руке, након што их ђечак спусти у плетену кошару за прљави веш, из које излазе тако различити мириси да се често питам јесу ли они, њих троје, заиста моји, тако различити и тако своји. И чији ће бити једног дана, ових двоје младих, и како ће то моје вријеме брзо проћи и како ћу за коју годину бити можда жалосна због тога, незадовољна с њиховим избором, тко зна какве ће навике донијети онај други, хоће ли се моћи спојити једна навика с оном другом, другачијом.

Сигурним и чврстим покретима жена – мајка и супруга, разастире сунцу мирисне комаде свога живота. Сваки, кад га причврсти штипаљкама, њежно поравна, помилује, најрадије би га пољубила да не страхује како ће је нетко кроз притворени прозор ипак виђети. Помислити да с њом нешто није у реду, сигурно какав

проблем у породици, тко зна због чега је тужна, посвађали су се, можда он има љубавницу, или је син зглајзао, или кћер дошла синоћ кући пијана, зашто би иначе љубила њихове објешене мајице, ма бит ће да је нетко тешко болестан, то највише личи на велику жалост.

Разастрти веш на четири штрика љубав је која јој тјера сузе на очи. Неиспавана, ногу мокрих од росе, још га једном обухвати погледом и тихо улази у кућу у којој се не чује ни шум ни покрет. Сједа поред прозора с кога види веш и рунделу цвијећа и чека прво кашљуцање, врпољење прије устајања, зна да је то он, њих двоје је на кату, они се другачије чују кад се буде у суботње јутро, креће приставити цезву, док он оде на заход и опере руке, зубе не пере прије кафе, каже да му онда кава има лошији окус, и то је у праву.

Само је у једном трену, тамо у другом, великом дворишту, помислила:

Кад би ме свâко од њих пољубило за сваки опрани им комад који ће ођенути, више не бих ни постојала, растопила бих се од толиких пољубаца.

Јагода Кљаић (Глина, 1950.) пише кратку прозу и поезију. Завршила је Факултет политичких наука у Загребу и има вишегодишњи стаж у новинарству.

Песме су јој преведене на пољски, словеначки и македонски језик.

Објавила: *Пјесма за Корзо – Глински споменар*, збирка кратких прича; *Пепео на прагу*, збирка песама; *Расцвјетана трпеза*, збирка кратких прича; *Водени жиг* – поема о поплави у двадесет певања; *Мимозе у мору* – поема о животу и смрти.

Живи у Глини (Хрватска).

ДАВИД КЕЦМАН ДАКО

СВЕМИРНИ СЕВ

НАД АМБИСОМ

(Лет до оног трена кад је ноћ најгушћа)

Треном у коме ни у мисли, а тек оком, у бистрини, не могу да нађем мост између себе стварног и себе могућег, питам, а постоји ли одговор, само ме ти можеш чути: - Где си?

Нема одговора. И то је добро. Али, то никако не значи да ме у том трену, ма где била, не чујеш и да не знаш зашто те зovem.

После питања, ништа се боље не види и не чује, али мање сам сâм пред оним што ме над амбисом чини бескрилним, треном без моста пред собом ненадано ишчезлим, са стрепњом да си ме без одговора, у коме је сливен из свих недогледа шûм бескраја, занавек оставила.

Чуо сам, ко зна кад и ко зна од кога, али верујем да је тако, да се одговором на питање *Где си?*, без усудног трена, ником не одајеш. И да истину о теби зна само најцрња ноћ.

Откријем ли је, чујем ли те без видела за прелаз мостом између себе стварног и себе којег би да не

сретнем, значиће – веле – да су иза мене, коначно, сви амбиси над којим те нећу пожелити. Свеједно да ли те има, или сам до трена *Где си?* био лептир у прелету над амбисом између две обале/лителице чијим дном си била река шумна, бистра и дубока.

Ипак, чујеш ли ме, лахором ми раскрили празне а неоствареном чежњом отежале руке, како бих те нечујну, у тишини, осетио и увек могућим загрљајем препознао. И наставио лет до оног трена кад је ноћ најгушћа. И кад ми ништа више неће значити ћутњом зебња то што се после могућег одговора након трена *Где си?*, над амбисом, никад више нећу разданити.

23. мај 2011.
У Сомбору.

СВЕ БЛИЖЕ, СВЕ ПИТОМИЈЕ
(*Брујем вечности стишан*)

Што дуже траје, углавном у исто време и без обзира на мене годишњих доба, одскора и без доконих пратилаца, све више сâм са собом, све више ми се сужава/обезвређује смисаоност, иначе, нужног и увек убрзаног хода одавно устаљеним путањама. Данас источном, сутра западном страном /градском периферијом /тишином/безречјем.

И чини се: циљ који је некад био испред и увек видљив/близак ма како далек, преселио се у мене. И то тако неприметно да га тек сада осећам потпуно неизбежним и бестежинским, попут капљица крви. Таквим и толико неходним да ми је, и без ичег другог, потпуно довољан доказ постојаности једнако и мене и њега.

Мене, који ходом изнова живи, и њега, који је ту, усред мене, нераскидив, стамен као невидни/неми сведок свему што ми се догађа, па ми се и самом показује са значењем тешко одгонетљивог узрочника свему у мисли мојој загонетног.

Невидан је и нечујан! Без специфичне тежине која би постојаношћу, засигурно, разјаснила/оправдала све друго што испоснички посвећен циљу, нужно, успут, временом губим; што променом правца кретања подсвесно избегавам сучељавање са свим оним у међувремену ишчезлим; што избором само једног циља све друго неминовно пропштам...

Однедавно, а у време непрохода, бар у мисли, прекраћујем ту устаљену дужину коју свакодневно, након трена кад се сумрак пред урон у таму, са свим дугим сенкама у све поре невиделице света са сигурношћу ушушка, ходом преиспитујем.

Изнова је преравам тако што знатнију пажњу више и не обраћам на оно што ни за ведра дана, а тек у сумрак, нити видим, нити чујем.

Што засигурно постоји, али - залуд је.

До мене било којим другим видљиво/чујним знаком не допире толико дубоко/жестоко да га и по измаку/ишчезнућу из видеела сећањем пртим кроз све навиљке од заборава.

Ходим само ка светлости за коју знам да је има.

Јер, одаје ми се топлином из правца који ме њоме себи мами. Тамо где се, некад испред, а сада у мени, циљ настанио/зачаурио.

Тако је било све време док ми се сећање показивало с радошћу доживљене репризе оних делића/трепета које бих, док је готово све добро, као циљ, било

испред, а не иза мене, ослушнуо као поуздан траг/ехо свог живота.

Сад и тога све мање! Или ми се, ма и у русвају/згомилано, показује толико ништавним, па као да је и све ово што тек бива ка њему ходећи, давно одсањано.

Као да ми се све то до сад и није збило.

Као да је сад привид и ово тело и у њему ово срце које би да успори(м), које би да седнем, ма и на трен само, украј стазе, на трупло муњом спржено.

А некад то би до облака високо дрво усред оне временом све гушће, мени све непроходније и све дубље, све мрачније шуме.

Да легнем у папрат и ту, скривен, све даљи невидним трагачима, брујем вечности стишан/спокојан, коначно, да усним гледајући кроз крошње у небески трепет?

У небо све ближе и све питомије. Блажено/топло небо као постеља у трену кад руком милујем место на коме се, тек трен пре, љубав моја у сну гласно насмејала, потом хитро устала и ведрa под туш, гола, трком у маглу, у пару отрчала.

Без освртања.

Без изгледа да ми се, буђењем изнова отворена, топла поствари.

13. март 2010.
У Сомбору

ДОК СЕ ОБЛАЧИМ У ПЛАШТ ОД ЗЕБЊЕ
(Под дном свода)

Да имам, да ли бих био? Да јесам, којим бих путем? И да ли би толико постојана била сва ова жеђ за тобом као и за хладном изворском водом?

Довољан је и гутљај-два и ето изнова жеље за додиром оног што ми свим у себи изнова, као први пут, кад њиме и самом себи бејах распознат, увек изнова недостаје.

Додир оног што настаје као ехо дамара који се кроз широм отворене поре пресипају из мене у тебе и одају ти све што се речима и не исказује.

Додиром чуј и оног што се никад ником гласом и не одаје, а говоримо тек колико да ублажимо осећај терета усамљености која се стиче изласком под звездану светлост, треном у коме се обелодањујемо плачом док се голи а топли у плашт од зебње облачимо.

Истину, дакле, желиш ли је толико да без ње ни очи не отвараш, спознајеш додиром тек уколико се, бивајући у нечијем сну, при гашењу жеђи и сам препустиш вртложном збивању које се једино оном чији си сан и њему самом тек у сну збива.

Збивање сном животније и од оног на јави, погледом, са свих страна, једнако сваком доступно.

Ал' тренут је тај недовољно тајновит и оном ко би му безречно све предао.

Јер, часком изласка под звездану светлост, додирно бива и само дно оног где настаје и на чему почива Бескрај.

А њиме, Бескрајем у свим правцима, бива и оно обличје које се зове Човек.

1. јун 2011.
У Сомбору

С ОНЕ СТРАНЕ СМРТИ/

(Од сна безизлазног да се одбраним)

Ништа од свега чиме сам, тренем стешњен и споља и изнутра, писањем, дрхтавом руком, попут се-измографа, најпре уграбио и мисао белином хартије сачувао од неминовног бестрага под талагом заборава, потом оном који чита поверио, и то са ужасавајућим/свесним наумом, да се бар део од свега из дубоке ћутње писањем изрученог, било коме и било када, неком и негде допадне.

Откуд било коме, ма колико проницљив, уман да је, сем наде која је одраз пуке жеље, попут оне да и капљицама росе ублажиш несносну жеђ, откуд му и сама помисао да писањем са сигурнишћу хрли ка нечијој наклоности, услед оног у рукопису још посве неразговорног, кад је и сама мисао, као и увек могућа књига, тек тачка ослонца при искораку из празнине?

Чему и таква нада да ћеш писањем/разоткривањем самог себе, белином хартије као пред огледалом, најпре испунити, а потом, неком и негде, осмислити нечију празнину, да ћеш накнадно промишљеним речима спасења осмислити туђи немар према властитом, никад до краја спознатљивом идентитету; да ћеш написати, или само изрећи тако нешто што ће се, било коме и било кад, читањем учинити како је то управо његова т(р)ајна мисао, само што сам не може да је напише тако лепо и без страха/осећања да се тиме, писањем, пред сваким сав и изнутра обнажио?

Уз све, ту је и веровање да се управо таквом самоспознајом кроз другог стиче пропусница за улазак у

простор резервисан једино за геније/незаборавнике. За међаше и оријентире на брисаном простору који, одувек тако, писањем/предавањем себе на олтар понекад бивају награђени бесмртношћу.

Бесмртност?

Илузија од ослепљујућег самозаборава; поуздан доказ наивности и пораз недостојан оног који би и свој живот речима по безграничној белини, као надокнаду за све друго писањем изгубљено/промашено, што му у пустоши и сиромаштву недостаје, да му се посвети, без остатка...

Ту и тамо, али увек ненадано, бивам онај други који је крајичком ока вирнуо у пустињу.

Слутња могућег, наставим ли ход после свега што при том осетих, чини да склопим очи и да се под растућом пешчаном дином од сна безизласног писањем одбраним.

Попут Борхеса, сав у шапату: - *Можда ћу са оне стране смрти сазнати јесам ли био реч или неко?*

18. јун 2011.
У Сомбору

НЕЧУЈУ ПРИКЛОЊЕН
(Док збирам оживљке)

Ћутим, дуго. Толико дуго ћутим да, осамљен колико и острово на које никад нико крочио није, не смем залудно да проговорим.

Бојим се: проговорим ли, или се ништа неће чути, или то више неће бити мој глас којим сам се, рекоше, бојом, ритмом, благошћу што и друге осмехом топли и смирује, из мноштва издвајао, све чинећи да их, у вреви, у неразуму затечене, словом утишам и вратим у реч верујућих.

И још већа бојазан: да оно што би се после дуге ћутње, гласом мојим изговорено могло чути, не би била мисао којом се и сам избављам из понора у коме се не нађох својом вољом.

Нечују сад приклоњен више но икад иједној речи, све даљи свему до сад незнаном, у чему нема ничег од оног чиме се отвара простор од титраја у брују од некад топлог многогласја, бдим над оним тек дугом ћутњом у себи препознатог.

Без речи које би свима недостојним поверљивог шапата, без стрепљивог у страху обзира, учиниле оправдањем више за поход с повезом преко очију, при коме је мноштву/гомили једино битно: немило/темељно ништење свега оног што и само собом о њиховој ништавности, безречно сведочи.

Ћутим, дуго ћутим.

Нечују, без остатка, приклоњен,
збирам ожилке.

Ходим брисаним простором, земљом ничијом.

Ходим и током ћутње скупљам злом давно обеснажене речи без којих ми нема излаза до бистрика

који изнова буди жељу за предјутарњи излазак на сред воде мирне и широке.

Њоме, у тишини, сретање са Сунцем у трену кад и сâмо из понора на видело израња.

Осмехнут, ћутњом Нечују приклоњен.

4. јули 2011.
У Сомбору

ТАМО ГДЕ И У ПОЧЕТКУ БИ РЕЧ
(Кад светлост изнутра згасне)

Пишем. А могао бих, било би довољно и толико да на трен само осетим то задовољство при севу мисли од откровења, која над белином, истог часа и наста и неста, чинећи ме већ и тиме моћним то што имам, то што могу, бар у мисли, самог себе да надмашим.

Могао бих, к'о и многи, да ништа од свега овог у мисли скривеног, од мене до другог писањем не стигне.

Да у себе самог гледам као у никад довршену књигу, ал' с већим мноштвом неисписаних страница; да упамћеним и од *Неразговета* отетим мислима, повратком у сећање дознајем, увек изнова, оно што ме дубином, између дуплог прореда, просветљава, ширином, маргинама у свим правцима, тајном бистри.

Тиме и тако, писањем/одгонетањем себе, као да сам мишљу неизговореном, још незаписаном, на самом праизвору. Тамо где и у *почетку би реч*.

Да не пишем? Можда бих, заиста, и тако нешто, још довољно/до краја у себи недомишљено некако и издржао само да не искусих, да не дознах шта је то пустиња која настаје кад светлост изнутра згасне.

И кад бих, безбрижан, боли недосежан, могао да издржим ход пустињом, претећу ћутњу и празнину у погледу оних који, у себе једино сигурни, жедни преко воде пролазе, пролазе...

И ходе као да су једини који све виде.

И чине тако као да су једини који све знају.

Погледом им у поглед и – зебња у мени дознањем/виделом несносна бива: Шири се, шири пустош у свим правцима.

Пишем! Пишем! Пишем!

Залуд?

Можда залуд.

6/7. јул 2011.
У Сомбору

ЖУДЊА

(Истијен да ишчезнем)

Погледом,
шапатам, додиром, дамарима
што се све немирнији, све топлији,
из мојих кроз поре твоје коже врелином
у тебе преливају и једна река, сва од пенушаваг даха
што с дна понора ничим спутан гејзир бива, вертикалом
у зенит шикља и криком се, пред увир у тишину,
окончава,

да те оживим, да те опролећим и зенитном жари учиним,
тима и тако
да те открилим и с тобом, до последње капље надушак
испијен – да ишчезнем!

10. јул 2011.
У Сомбору

У ДОСЛУХУ С ДАМАРИМА
/При погледу у највећи врх на свету/

Сâм си свој понор! И сâм си свој најдосежнији,
макар и погледом, највећи врх на свету! Међу свим
досегом могућих, а тајних. Међу ко зна чијим, а можда и
твојим осмехом озвезданим врхунцима никад до краја
разазнатим као *онај врх* тајним ти именом/шифром негде
забележен.

Који се у дослуху с дамарима с врхова прстију,
понекад, доиста тек покаткад, и видним и чујним, међу
плаветним облацима једино теби указује! А и то на трен
само! Тек колико да не посустанеш при науму да ходиш
што даље од знаног ти понора! У нади да ћеш стићи до
видела оног што још не знаш, ил' ниси довољно сигуран
да већ јеси!

Тек колико да се досегом тог највећег врха на
свету, у вртоглавици од оног *где си*, и у неверици од
оног *што бива после свега*, не стрмоглавиш! И у себе да
не потонеш!

Сам си све!

И све је до тебе!

- Чему сумња? - понором одзвања.

15/16. фебруар 2013.
У Сомбору

СВЕМИРНИ СЕВ
(*Ноћ раскива од свих неслути*)

Кад неминовно у неповрат мину све што у мени до тад дочујно и домирисно, макар и врховима прстију а додиру досежно задуго би, једино о чему тек сад могу без стида да мислим и што ме, бар ту, у мисли/сећањем, чини довољно живим, таман колико јутром у освет лаган да устанем и осмехнут да проходам, то је она заумна, никад довољно и у миру одгонетнута децембарска ноћ студена.

Ноћ раскива од свих *неслути*! Од свих зебњи!

Кад ми се после многих *недоступа*, ко зна чиме у себи, можда и одгонетком свега што се вихорењем/магновењем лавиринтом душе у средиште ока довољно збира и једино погледом безречно разоткрива, можда и додиром мојим од страха одмрзнута, ноћ она кад ми се ти коначно широм отвори.

И кад ме прими, топла, блаженства мамног, сећањем и сад пуна.

Рукама мојим од студи са свих страна ушушкана, све до врелог излива тренем истоветном оном свемирном севу у коме се и сам Искон заче.

И би живот какав и сад јест'!

При мисли на тај трен, изнова жеља!

Изнова из жари под дашком плам!

И одсјајем опет ми видно то снено лице тек распупољене младице у трену кад је грешни развигор, изазван наглим отопљењем, шумом до тад јој незнаног, брујем жуђених речи шапатам никад пре на узглављу ослушнутих, напречац раскрили и од свих те зебњи ослободи.

И бивајући у теби све продорнији, моћнији и од свега до тад му знаног, узлете понорјем до тачке зенитне. С које, достигне ли се топлином којом се и ти мени широм отвори, упи и у бескрај ме понесе, више измака нема!

Децембарска ноћ бестидна.

Очи ти и сад склопљене.

Доња усница/латица тек-тек благо загрижена.

Треном свемирним, по гејзирном изливу у понор невиделице, у тебе врелу/бездану, само се моје дубоко дисање могло чути.

- Ниси ме издала!- грешан признајем.

26. фебруар 2013.

Нови Сад/Сомбор

ОГЛЕДАЛО

(Магија, тек погледом додирнута)

И моје очи понекад, само понекад, бивају огледалце у чију тајну *ко је најлепши на свету целом*, ни сам,

с тога, више и не покушавам, никако не могу да проникнем.

Ал' примакнеш ли се на домак пољупца, чим се у њима жељом својом осмехнута огледнеш, магновењем чаролија: Тек погледом додирнута, срећнија и лепша биваш него што си, осамљена, икад игде таква била.

И тад моје очи, погледом твојим у себе саму загледане, добијају другу боју. Боју оних очију које се у њима, без зебње – огледнуше. И тим се треном, испуњењем дуге жудње, коначно стварним – препознаше.

Примакнеш ли се на домак пољупца, чим се у њима жељом својом, без зебње, осмехнута огледнеш, средиштем мало замагљеног огледалца, из којег космичка искри зрака, лице твоје тихом сетом подмлађено, све што гледне – то озари, прожме тајном недохватном, оком мојим – недовидне.

26. фебруар – 4. март 2015.
У Сомбору

ПАВЛЕ Б. БУБАЊА

ДА ЛИ ЈЕ МИР У ЉУДСКОМ СВЕТУ ДАНАС ВЕЋ ПОСТАО ПРАЗНИК БЕЗНАЧАЈНОСТИ

У Стендаловој књижевности и његовом мисаоном систему налазимо једну карику вечито актуелну: "Прво и прво, само шарлатани тврде да могу неког научити алгебри без по муке, или да ваде зуб без бола. Питање које претресамо је једно од најтежих којима се може бавити човечанство". (Полемика против класицизма, подв. П.Б.)

Није тешко појмити да су велики духови у свету човечанском темељно били забринути за крупне проблеме које оптерећују род људски. Тако је било и тако јесте сада.

Заокупљен нешто мало философијом песимизма и опште резигнације, моћни Де Голов министар културе Андре Малро, пред гомилом питања која притискају људски род, остави људском свету мисаону сложеницу: "Најпре треба утврдити да ли је човек мртав?" За шта мртав - питамо се? Он, ратник против Франкове диктатуре у Шпанији, ратује против рата и пита се зашто и чему оволики људски напори и страдалништва у свету човечанском и има ли краја свему томе? Слична питања промишљао је у свом невеликом делу: Храстови које обарају, и у последњим разговорима са творцем Пете Републике - Де Голом! Марлоово питање: Није ли човек мртав - постављено је сваком човеку и у своме времену. Налик на ово резоновање које пројављује дозу тоталног нихилизма, стоји велико разочарање Пола Валерија који је усхићено изјавио да је наша, људска цивилизација смртна и мртва. То илузионистичко европско и светско признање доводи нас пред питање, пред сумњу: Да ли људски свет, човек данашњице, има потенцијале за решавање најтежих егзистенцијалних питања, пошто је Пол Валери ово изјавио при крају Првог светског рата.

Свемоћна европска хуманистичка мисао која своје бивствовање темељи на матици, на традицијама Хеладе и Рима, да има послове за идеале људског света, независно од контрарности и контрадикција којима је оптерећен савремени свет и друштвени односи у њему.

Поента. Императив: Нужни су духови у свету човечанском, истински мислимо на кључну одредницу у људском свету - опстанак.

Главна мисао јучерашњице, данашњице и будућности, данас више него икада, људски свет, сматрам, мора истински посвећено и прагматички универзализовано треба да тражи истину о миру. Сматрам, у радикалном напуштању досадашње промашене и потрошене релације о миру, готово остављеном појму у истинском земаљском амбијенту. Ја сам дошао на овај угледни скуп да слушам, да учим, да видим настојање људи који више раде него што причају, говоре.

Говори о миру и толеранцији постали су и прилике да се направи застој: *има ли смисла мисао и говор о миру у досадашњој путањи људске мисаоности - када је мир готово скрајнут са главног правца борбе за врлину као моменат човекове целовитости?*

Досадашња историја људског света казује нам недвојбено да идеја и пракса мира у досадашњој историји човечанства није људском свету донела мир и да је идеја мира, готово и без обзира на бројне величанствене мисли о миру и толеранцији - доживела неуспех? Ратовима и перманентном праксом сатанизације света и човека. То је проблем, проблем поимања и разумевања идеје и праксе мира трагања за неким бољим, лепшим и праведнијим светом од досадашњег.

Правити неку паралелу између историје ратова и неке виртуелне историје мира није успешно, пошто историја мира не постоји. Да ли је ова истинита и болна истина

довела до неког радикалног преокрета у проблематици и систематици мира и толеранцији, није јасно.

Зашто је, по нашем строгом мишљењу, нужно да се све велике и моћне теорије у књижевности, философији, религији, уметности, у просторима људског света, отворе нове револуционарне просторе у промишљању мира и толеранције и као света да „земља не остане без човека“! Дакле, дотле се стигло! Ово посве независно од ма којег система опредељености или слободе изражавања. Значи, све што је до данашњег дана у области духа и ума људског историја понирософије, науке о злу у људском свету, хтела и могла да уради - учинила је. Тако је покрила све регије мисаоности и праксе у стварању света без ратова и начела љубави међу људима, као универзалне одреднице за владавину мира на земљи.

Да ли је човек мртав за идеју у нашем времену? Треба стално и практично проверавати у себи, у својој породици, свом селу, граду, држави и без тога нема истинског рада на њиви мира у некој могућој и великој школи мира у савременом свету. Свету се догодио велики мигрантски ход људи, народа, свет обесправљених! Смеју ли модерне државе са својим јуристичким и хуманистичким потенцијалима да остану неме? Па из тих земаља су и изданци великих духова, моћних стваралаца у свим сферама живота и рада! Култура мира немоћна и слабо ангажована, не полаже испит хуманости. На стотине хиљада унесрећених људи на планети нашој вапи за помоћ! Не рачунајући људе који су своје животе ненадано и невољно поклонили морским дубинама! Има ли ту места за питање: *зашто су све теорије о миру и толеранцији изгубиле своју сврху дејством силе зла у људском свету!*?

Једно од болних питања, овде-онде, јесте и стање образовноваспитне функције о миру и толеранцији –

данас – сада и овде. Педесет и коју годину нашег рада у школи и на Универзитету, настојао сам и даље ревнујем, да сви заједно схватамо да без историје мира, целовито је поражена историја братства међу људима и народима и то неизоставно. Пракса о људском свету је на страни овакве позиције. Не знам да ли Министарства просвете, у земљама данашњице, имају у виду ову проблематику, ако ништа друго макар да не нестанемо од болести ратова, а да хероји мира нису на земљи видели дела руку својих!

Уважени пријатељи, мој лични посве субјективни став и ревновање у својој средини, школи и на Универзитету, бар тако сам радио и радим, јесте у трагалаштву за миром и толеранцијом, као основним вредностима нашег трајања. Пошто је недвојбено јасно да су створени сви материјално технички услови да човек остави овај свој свет дејством сатанософије, учинимо све, у границама својих моћи, да не тријумфује философија да ако је земља настала из хаоса не потоне у хаос. Напори миротвораца у свету, заслужни су, иако немоћни, да започне историја мира, да идеали Повеље Уједињених нација сведоче једну истину: Светска заједница има резон да мир на Земљи је у бољој позицији макар и овакав него као никакав.

У трагању за миром и толеранцијом у људском свету, а долазим из Крушевца и са Универзитета у Нишу, мора се, понављам, отворити једно ново револуционарно и ренесансно раздобље да овај наш људски род, не поразе идеју мира и братства међу свим људима света.

Саопштење на Међународном научном скупу Европског центра за мир и развој Уједињених нација.

ДРАМСКА АВАНТУРА
АЛЕКСАНДРА ПОПОВИЋА
(1929-2006)

Потекао из српске, патријархалне породице, задојен националном историјом и вером да је „Србија земља небеска“, Александар Поповић¹ је сав припадао своме народу: запажало се то већ у његовим првим литерарним радовима. Писао је непрестано, и то неуморно. Са еланом рођеног писца, који је био самоникао и самосвојан. Пишући за Радио, настајале су и његове лаке но „озбиљније ствари“. Једно време, подстакнут људима који су веровали у његов неутољиви таленат, писао је серије. Тако су заљубљеници позоришта, радија и телевизије, могли да Поповића доживе и као писца свих слојева, свих тема и мотива, свих људи без обзира на образовање. Његове серије и комади „Намештена соба“, „Изгубљена срећа“, „Рађање радног народа“, „Цео живот за годину дана“ и друге, наговештавале су послератне теме социјалистичког, у повоју живота. Није чудо да је оваквим делима, са инвективном помало реакционарног духа, а већ обојен традиционалиста, који Србију, „велича до неба“, Александар Поповић скренуо пажњу тадашњих „дрских комунистичких власти“, па је то, поред других, „брзоплетих изјава и размишљања“, дало повода властима да га огласе симпатизером СССР-а. Ухапшен је 1948. на Ријечи и провео на Голом отоку „целу туру

¹ Фрагмент из будуће књиге „Доајен српске драме и фарсе Александар Поповић“ (2016)

слатког живота“. О томе се ни у кући, ни на улици, у породичном кругу, није много говорило.

После доласка са Голог отока, Поповић „се узбиљује“. Он се све више окреће „озбиљној али регионалној драми“. Пише скечеве, комаде са „растуреним композицијским садржајима, пуним асоцијација на све сегменте живота“. Нису Бекет ни Јонеско, а камоли Пирандело, могли утицати много на писца који није „ђубрио дух поетиком стране литературе“ (Д. Матић), већ писац које је „ђубриво пресно и плодносно“ носио у себи, из завичајних простора његове Тамнаве, Колубаре, Подриња, Јабучја, Лајковца, Рубрибрезе, и других српских села, и мале паланке; оне су увек биле његова снажна инспиративна спирала, која је везивала „струју високог набоја“ (Б. Глишић) за свет малих али животворних и обичних људи.

У Поповићевим драмама тада настаје конгломерат тема и мотива, а онда ликова и језика којим он исказује део поетике која је тек у наговештајима. Интересовање за Поповићеве ране текстове почиње да расте, па га приказују многа провинцијска позоришта. Тек касније, са својим крунским делима његове драмске уметности, као што су „Баш бунар“, „Тамна је ноћ“, „Љубинко и Десанка“ па „Мрешћење шарана“, „Чарапа од сто петљи“, „Крмећи кас“, „Пазарни дан“, „Развојни пут Боре Шнајдера“, он је импозантан писац, о коме критика говори као о феномену југословенског глумишта. Ели Финци, Мира Траиловић, Феликс Пашић и други позоришни критичари, записују да је на помолу „други српски Нушић“. Дакле, неуморним радом, сав предан дијалогу и монологу - и убеђен да је „живот отворена сцена“, коју треба „сирово и са духом интеллигентног писца уносити на сцену“, Поповић је шездесетих и седамдесетих година био „прва виолона нашег

глумишта“. То му је помогло, иако је често путовао по свету, да оде у Америку, и доживи „доларски свет“, људе „празног и стварног живота“, и буде само надахнут америчким мјузиклом, кога је желео да пренесе и на београдску сцену - али му тај наум није пошао за руком.

Предан времену које је давало много „рискантних тема“ о којима је „морао добро да размишља“ после повратка са Голог отока, Поповић се сав усредсређивао да своју драмску авантуру србијанске сцене све више приближи тадашњем гледаоцу. Није чудо што су његове прве озбиљније драме приказиване у Атељеу 212, у Београдском драмском позоришту, па у Ваљеву, Нишу, Крагујевцу и другим градовима где су у то време ентузијасто глумели аматери који су радо препознавали Поповића као свога писца и човека.

У комадима (дакле, понекад је тешко рећи да су то драме класичног типа, већ инсерти из пресног живота, забелешке, анегдоте, слике и прилике о свакодневници), Поповић је био хроничар темпоралности (увек је повезивао прошлост, садашњост и духовито наговештавао будућност). Био је „песник србијанске паланке и села“ („нити сам ја сељанка - нити варошанка“). Волео је да исприча конвенционалне појаве, да забележи живот са дна, да укаже на порок - али и да се насмеје, дирне у живац србијанског менталитета и ваљевске подвале („вуна вуна Кићо - а ораси Мићо) и да својим „малим али великим људима“ каже да се „Срби сложе само кад су за трпезом пуном меса и добре шљивовице“.

Та неумитна и увек присутна жица драмског и животног детаља као да је карактерисала свеколику уметност сцене Александра Поповића. То што је био заједљив и циначан, што је волео непосољен виц - или причу на рачун власти, попова, трговаца, апотекара, опанчара, клонфера, абација, кафеџија, шнајдера, тесара,

сакација и других занимања људи у тадашњој Србији, публика је здушно примала. Знала је да један, изгледом неупадљив писац, удара у њихову душу. Уважаван у свим срединама Поповић је постао „други Нушић“, јер је на свој начин разобличио србијанску паланку и село, а људе погледао „испод лупе“.

Највеће домете су постизали и најигранији су бивали његови комади „Крмећи пас“, „Пазарни дан“ (мотив са Уба), „Мрешћење шарана“, „Развојни пут Боре Шнајдера“, „Чарапа од сто петљи“ и друге. У неким комадима Поповић је алегоријски скривао критику социјалистичког доба („Комунистички рај“), а негде алузивним тоном асоцирао на моћнике социјалистичког друштва тадашње Србије. Нико није забележио да је, можда, Бора Шнајдер, инвентивна алузија на Александра Ранковића који је био једно време абацијски радник у радњи убског трговца Тике Рође. Нико такве аутобиографске и аутентичне сигнале није могао похватати у Поповићевим драмским акробацијама. Борка Павићевић даје у свом тексту „Човек у црном мантилу“ занимљива размишљања о Поповићу: „Разлози у његовим драмама не морају никад бити снажни. Он се бави Србијом и људима пре, за време и после рата. Његове драме су често историјске хронике... Поповић се не предаје хронологији... Он ређа асоцијације какве му у појединим тренуцима падну. А публика све разуме, осећа, доживљује и слаже у своју ћупу... Код Поповића се не зна, понекад, ко је позитиван а ко негативан тип, јер такав је и живот. А политика је увек ту. Све што има да се догоди, догоди се на сцени, а то је живи живот. А све што се догоди на сцени, догоди се и у животу...“

Увек на путу своје етике и естетике живота, узете из србијанске малограђанске паланке, Александар Поповић је проживљавао срчано и срдачно. Многа

питања о рату и миру, о људима свакаквих нарави, Поповић је унео у свој комад „Мрешћење шарана“. Увек алузијом, сликом, вицем, зезом, карикатуром. Он се обраћао својим гледаоцима као некада Нушић, Гогољ, Пирандело, Зошченко или Чуковски. Иако „сам и само свој“, Поповић је ипак показивао понекад да је „учио буквицу од некога“. Он је знао да је живот „увек преписивање“. Знао је и да „ти дајеш мени, а ја теби“, Знао је да сви „учимо и мучимо се“, и тако „пролазе дани од данас до сутра“.

Неке Поповићеве драме можемо апсолутно крстити као фарсе. Оне то јесу јер су „свашта у себе примале“. Никада нису биле академски шминкане. Феномен идеологије претварао је у фарсе, јер су оне такве у бићу своје тематске идејности. Неки од критичара сматрају (Р. Братић) да је „Поповић сагледавао животну стварност али и његове метафизичке вредности“ („Тајна веза“). Иако увек на калдрми и туцаном путу - а касније асфалту, Поповић је ишао увек равно. Није се саплитао. Он није контроверзан писац, није ни импресиониста, ни надреалиста, није као његов земљак Љубиша Јоцић клокотриста - „већ осушени реалиста“. Поповић је један од српских писаца који је говорио „што на уму - то на друму“.

У фарсама и драмама Александра Поповића много је народних досетки, пословица, кажа и мудрости, које је родио живот „без много муке“ да буду паметне. Такође, рекли смо већ, да је Поповић често „дигресиван писац“. Он почне тему па је преврће као „ћевап на роштиљу“. Сети се нечега. Не робује устаљеној форми „реда и поретка“. То је еруптивна инспиративна магма која као вулкански пепео хоће напоље. То је и као неминовност рађања човека из мајчине утробе када хоће на „други и шаренији свет“.

Тешко је похватати све конце које спајају мисаоне идеје Александра Поповића у његовим жанровским драмски разврстаним комадима. Знамо само да је један такав писац био у нас. Да га више нема. Знамо и да је био у контраверзи са властима и политиком. Знамо и да су, већ спремљене, његове фарсе биле скидане са репертоара. То се догодило и у његовом родном Убу („Развојни пут Боре Шнајдера“). По мишљењу тадашњих варошких моћника, који су закључили: „да тај комад није у реду“.

Увек предан завичајном гнезду, Александар Поповић је „причао живот“, највише језиком. Језик је његово убојно оружје. Са њим се прославио и уденуо у мисао Стефана Немање: „Чувајте, децо моја, језик као род рођени... Он ће вас сачувати од сваког зла“.

Воја МАРЈАНОВИЋ

РЕЧ НАД БЕЗДНОМ

**Михајло Пантић, *Седми дан кошаве,*
Архипелаг, Београд - Градска библиотека
„Карло Бијелички, Сомбор, 2015.**

Успели, самосвојни приповедачи тешко могу да одоле изазову осим самом причом, разним поводима - при разговорима за новине и часописе, или на скуповима посвећеним теми везаној за причу и приповедање - предочавањем властитог искуства кажу још понешто, чиме истовремено и разјашњавају основне принципе сваког прозног концепта, али и додатно граде слој више у оној сфери где је - одувек тако! - прича тајна и самој себи никад довољно (с)позната. Отуда, или управо стога, увек се изнова јавља *потреба за причом* (Ана Бландијана). Колико су самосвојнији, са наглашеним личним печатом у творењу приче, толико је, или тим пре и тим више, занимљивија и њихова прича о причи која се ишчитава или послушкује као *ехо неизговореног*, прикривеног белином између редова на исприповеданим страницама. У таквим поетичким (ис)казивањима - готово исповестима о тајни именованом Прича, о властитом осећању тог порива, о изазовима, наумима, тежњама, о свему оном што их трајније, па и цео стваралачки век „држи“ за тај жанр - налазимо и као разјашњење прихватамо оно што нам је као читаоцима недостајало, а писац нам управо то и нуди, речју, пружа нам „резервни“ кључ за улазак у

простор који сâм својим делом настањује, као могући путоказ при ходу лавиринтом сачињеним од сопствених прича.

Причом о причи, а остварени прозаисти од тога никад не беже, даље од многих, сродних или прозним концептом потпуно друкчијих аутора, одмакао је Михајло Пантић (1957), приповедач, књижевни критичар, универзитетски професор. Сугестиван зналац, без остатка искрен, инвентиван и смео при обелодањивању својих стваралачких ставова, уверен да је прича средство за попуњавање празнине од које може да буде створен ако не сав, али свакојачко најтежи, најнеподношљивији део живота, у „Малом запису о писању“ Пантић бележи: *Пишем онако како ми живот доноси. И пишем (не могу да се зауставим!) е да бих сагледао и разумео онолико колико ми је дато да разумем сопствени живот, живот међу другим људима. Тиме смањујем водостај равнодушности, изјављујем љубав, анестезирам самоћу. Давно сам већ написао како је човек у солитеру, на дванаестом спрату, у полумраку своје собе, пред телевизором, усамљенији од било ког пустињака, идиоритмика у испосници, јер је такав анахорет у додиру са вишим, недоступним сферама, а онај веселник у својој велеградској келији, налик мени и свима нама, тоне у ништавило шарених, омамљујућих слика. Тако сам и почео, по сили издашно раширене, неумитне људске потребе за писањем, врло јаке по подстицају, а врло слабе по ефектима, са жељом да се изразим, да објавим властито постојање, да кажем: - Ево ме, ту сам!*

Приче Михајла Пантића какве налазимо и на страницама књиге *Седми дан кошае*, а свака је свет, односно драма, животна повест за себе, потврђује готово све што је у том жанру као властитом темељном опредељењу тај аутор написао. Први утисак, или

најупечатљивији читалачки доживљај је да доиста и пише *онако како му живот доноси*, да о Другом и Другима приповеда тако (и толико) сугестивно, присно и уверљиво, надасве и животно да и читалац бива доведен до мисли како се то у сусрету са текстом истовремено суочава бар с делићем самог себе, свог доживљаја стварности у коју је и сâм поринут. И да му се јасније указује, потом и разјашњава, односно размрсује понешто и од његовог живота. Тиме се остварује први предуслов да посредством „приче о Другом“ читалац и сâм, бар у мислима, стиже до увек могућег самоспасања од властите самоће. Јер и на страницама књиге *Седми дан кошаве* све су приче о ововременом човеку, посебно блиске, тиме и разумљиве људима који живе у велеградској бетонској спаваоници толико да их примају као слику властите збиље. О, примера ради, сусрету двоје осамљеника, при томе и о присном додиру, дослуху са неким или нечим што би могло да се покаже бар као наговештај избављења из животног теснаца, из ступице, ако већ и није толико жуђено спасење од немиле свакодневнице. Приче су то о дубоко скривеном болу, о самоћи оних на *живот осуђених*, о опсесији нечим што се временом потврђује као ништица наспрам живота вредног жртве, о оном што је у дубини бића сваком велика тајна све док се не догоди трен самооткрочења, док се не догоди нешто кључно, судбинско, велики губитак или велика љубав, тријумф или пораз...

На страницама књиге *Седми дан кошаве* Михајла Пантића, као и свих претходних дела тог врсног, самосвесног приповедача, налазимо приче које су махом израз и стварног и виртуелног живота својственог менаталном склопу људи са асфалта, из камене пустиње, а чему је примерен и ауторов прозни концепт којим вешто укршта различите наративне перспективе, почев

од тематске опредељености до стилских карактеристика својствених понајвише егзистенцијалистичком приступу стварности и поимању човека. Приче су то о часовима који непосредно претходе суочењу конкретног лика са неким или нечим пресудно важним, постојаним бар у ризници сећања на властити живот, од чега му више нема одступа. Али и о самом трену. Потом и о оном невидном и нечујном, а трајном, и по човеков животни пут пресуднијем од свега и видног и чујног свуд око њега. О љубави и о смрти, о срећи, најчешће касно схваћеној, о радости чијој вредности и значењу, посебно у младости, човек мало кад придаје значај какав он има на цео живот, посебно у данима када хук кошаве прозвизди костима. О смрти, једној која све и сваког засигурно чека, а чинимо све како бисмо јој некако и што је могуће дуже измакли. О животним ломовима, апсурдним удесима без којих би се могло само да није кратке памети, о духовној беди која настаје (и опстаје) као последица крајње поремећених вредности, живота по геслу „имати све и одмах“, а не и бити човек, мио и потребан једнако и себи колико и другом поред себе. Све су то, у ствари, мали прозни нацрти/скице за дужу новелу или чак роман, до којег приповедачу Пантићу, показало се, уопште није ни стало, јер битнија му је стварносна прича као најнепосреднији, најприснији доживљај јаве. Прича о вечном злу, о суновратима тамо неког Другог (незнаног нам, а у истом смо солитеру); о чемеру, беди од живота која оног што их са стране посматра и о томе нам причом/исповешћу казује, истовремено доводи и до истине о њему самом (као у причи „Човек с радиом“). Као по систему спојених судова, укрштањима животних повесница, у нечем и те како сродних - свима се и свуда нешто слично догађа, али их као бол не прихватамо све док се то и нама

самима не догоди. Тек тада то постане и наш непребол, истина од које се не можемо нигде заклонити.

Има на страницама књиге *Седми дан кошаве* и таквих и дијаметрално супротних прича. При споју у целину, где стоје једна наспрам друге, и једна се на другу ослањају, свака од њих добија дубински слој више при понирању до истине, када се збиља из приче о појединачном случају прелива у живот(е) Других, а све је, кад посредно, кад директно, изјава љубави за којом Пантићеви и главни и споредни ликови непрестано жуде. Тако, а надасве, као израз непресушне жудње, можемо протумачити обједињујући смисао иначе вишезначне узвичне речце АХ којом започиње читање назначене прозне збирке. Та речца се, наиме, у више наврата, са мноштвом функција и, сагласно томе, са више значењских акцената, јавља у свакој причи. АХ је спона између свих прича, нит која их уланчава, творећи на такав начин нарочит роман, тематски целовит (очај и жудња, свуда и увек очај и жудња), а наративно флуидан, заправо „роман без романа“.

У причама из *Седмог дана кошаве* најчешће се приповеда о велеградским маргиналцима, о малим, незнатим ликовима, који и сами себе доживљавају као безначајне, ником потребне људе. И сви су они - и то од прве реченице која је у Михајла Пантића таква да нас намах чини знатижељником, пажљивим слушаоцем, а не (само) читаоцем, готово сабеседником, па и саучесником - тако обичне, наизглед једноставне фигуре из савремене свакодневице, не толико издвојени по оном ко су, каквог су образовања, друштвеног статуса и чиме се баве. Али су за причу занимљиви и посебни по оном што дубоко скривено носе у себи. Прича осветљава трен у којем се открива и показује право стање њихових бића; прича прати час њиховог потпуног отварања, без остатка, при

чему се они показују као јединствене, непоновљиве, особене личности, „мимо осталог света“.

Приче Михајла Пантића су изразите и по форми, концизне су и усредсређене, оне се узгредним током или споредним прозним рукавцем никад не разливају у ширину, већ се зачињу, а потом и развијају по принципу *in medias res*, идући у само средиште ствари, што је такође важна поетичка одредница нашег самосвојног прозаисте. Макар понекад његова прича била је и обимнија, она увек следи главни ток кључних и битних догађања, оних по вертикали, њен основни изазов је у оном што Бела Хамваш назива „невидљивим збивањем“, у којем сви актери бивају разоткривени, с правим лицем, без маске.

Михајло Пантић је писац који вешто синтетизује традиционални и (пост)модерни приповедни поступак. У његовим причама обликују се и стапају дескриптивни, аналитичко-критички, хуморни, интерлитерарни, а често и иронични ставови, творећи целовит и јасно изречен, махом егзистенцијалистички поглед на обезљуђено време, на доба без бога, на свет у којем владају менталитет потрошачког друштва, систем поремећених вредности, и све суровије отуђење... Заокружене, без сувишног и споредног у себи, готово увек интригантног садржаја, приче Михајла Пантића су такве да се и поводом њих може речима Иве Андрића исказати оно што пристаје уз свако остварено дело: *откинуте од живота и мога и твога*. Ауторов поглед на ововременог, велеградског усамљеника, никад и срећника, усредсређен је на *изгубљени животни смисао човека нашег доба* за кога је песник и драмски писац Тадеуш Ружевић, са Збигњевом Хербертом најважнији стваралац из скупине пољских писаца-катастрофичара, одавно рекао да „пада у свим правцима“.

И књигом *Седми дан кошаве* Михајло Пантић се потврђује као прозни писац са нервом за проицљиво, дубинско психолошко нијансирање портрета својих „јунака“, жена и људи специфичног менталног склопа. Најчешће су то судболонници, осамљеници, промашени људи са велеградских плочника, из крлетки новобеоградских солитера, одмакнути од других колико и од себе самих, људи који су, затечени наспрам обриса свог лица у огледалу, без одговора на питања: „Ко сам? Где сам то стигао? Шта тражим? Имам ли уопште чему да се надам? Где ми је место у оном што би, само да је било мало више памети и довољно смелости, довољно среће, ваљало да се зове мој живот и моје место у властитим животу?“ Изневерени, неповерљиви, несигурни, усамљени, безвољни и безнадежни, нечим дубоко повређени, трауматизовани, једном речју, очајни људи, себи недовољно знани, чудаци причом затечени(ци) у многим непогодама и ступицама, у апсурдним ситуацијама, живе у Пантићевим причама колико и у стварном свету. И све што се о њима може рећи открива се треном, оним судбинским или удесним треном у некој само наизглед необичној прилици, призором којим се сажима и истином показује оно суштинско у менталном склопу главног актера.

Пантићеве приче о несрећницима и удесницима прате у сведеном обиму повеснице њиховог живота и најчешће делују као *приче апсурда*. Попут симболично индикативне приче „Мрља“ у којој затичемо неког (ни сам писац за њега не каже „човек“) који услед оног теретног, у себи нагомиланог самопрезира, у самоисповедном монологу остаје безимен. Са разлогом, дакако, јер неко такав, са теретом неопривитог греха није достојан ни имена ни да се упамти, те уместо обриса свог лица у огледалу види само мрљу. Само мрљу и

ништа више. Иако прича о очајнику, оно је ванредно успела апсурдна прича о љубави. Недосегнутој, али ипак - љубави, а уз њу увек иде и љубомора која непрестано расте. Тако се постепено развија осећај дубоке повређености који прераста у апсолутну себичност; другим речима, згушњава се мрак са дна душе, па се исповедном причом отвара понор/потпонуће до „на дно самог себе“. Човек-мрља!

Не само наведена, већ и остале приче из *Седмог дана кошаве* - почев од уводне под насловом „Ах“, испричане у првом лицу женског рода - могу се читати и као ехо неке или нечије неостварености, најчешће оног што би се могло именовати као љубав. А љубав, шта је уопште љубав ако не оно што преостаје кад све друго прође!?

Велеградске, новобеоградске приче Михајла Пантића су и приче о изгубљености у пустињи са дна исушене мочваре којим непрестано шиба кошава. Шиба, не престаје, брисаним, непрегледним, ничим заштићеним простором, ветрометином у дословном значењу те сложенице. Удара немилице по свему испред бетонских зидова новобеоградског мравињака, по свима, поваздан, а најљућа је та шиба и нанјапорнији је тај дозив кад до очајника стиже иза зидова, *као из неке провалије, у стану испод мене, у муклој новобеоградској ноћи, једној од оних очајних ноћи када утихне саобраћај и жуто светло сипи по опустелим улицама...* У таквом трену, без сачуване љубави, оне на време догођене и препознате, без топлог погледа и с празнином, бездушним безданом у готово сваком лику, кошава у причама писца Новобеограђанина још је пакленија и дуготрајнија од оних седам дана, некада сасвим довољних да настане свет у чијем је почетку била реч. Реч за причу.

И причама из књиге *Седми дан кошаве* исказује се уверење да нам је *живот задат*, а што ће Михајло

Пантић непосредно потврдити у поетичком тексту „Мали запис о писању (Play, rekord)“: *ма шта о њему мислили, морамо га прихватити као нужност, као једину могућност, јер се он, и то такође знамо, одвија не онако како бисмо желели да се одвија него онако како се мора одвијати, то више морање је неизбежно, и све што се може своди се на покушај да га некако припитомимо и осмислимо, да га развидимо и осветимо, онолико колико нам је дато. Слагање речи и реченица није једини, а можда ни најбољи начин за тако нешто, срећан је и човек који окопава свој виноград, и који пева, и рибар је срећан, и онај који лечи друге, и олакшава им, хоћу рећи, постоји милион начина да се живот испуни и осмислотвори, писање је један од њих је, што би рекли стари реторичари и недавно отишли Воја Чолановић, *solvitur scribendo*, питање решава, а шта решава, немојте ме питати, не знам одговор, нађите га сами.*

Међу свим дознањима из Пантићевог „Малог записа о писању“, а што је уверљиво разазнатљиво управо у његовим прозним остварењима, ово је, чини се, најболније: - (...) *неко лечи људе, неко лови рибу, неко даје кош у последњој секунди, а неко попут мене, јер ми је, што би рекли Босанци, „тако пао грах“, пише књиге. И то је, скупљам храбрости да вам то кажем, тежак, ако не и најтежи пут, писати о свакодневици, о неизразитости, о анонимности, о невидљивој патњи, о љубави која нема коме да се каже... Реч је, опомиње се свако ко пише, зачала свет. Тако је било некад, над водама. А данас, данас је реч последња одбрана од сурвавања у безводни бездан.*

Књига Михајла Пантића *Седми дан кошаве* једна је таква одбрана.

Давид КЕЦМАН ДАКО

ИЗА БРОЈЕВА БИЛА СУ ИМЕНА

Марија Петковић, Врњчани у концентрационом логору Бањица (1941 – 1944), Народна библиотека „Др Душан Радић“, Врњачка Бања, 2015

Марија Петковић завршила је Филозофски факултет у Београду, одељење за историју. Ради у Народној библиотеци „Др Душан Радић“ у Врњачкој Бањи. Прихватила је обиман и сложен посао из кога је настала књига „Врњчани у концентрационом логору Бањица (1941 -1944).“ За мото своје књиге узела је мисао Иве Андрића:

*Не, то се не може описати,
јер мртва уста не говоре,
а онај ко је све то видео
и преживео – занемео је.*

Полазишна тачка ауторкина била је да одговори ко се крије иза бројева 182 заточеника из Врњачке Бање и околине. Задивљујућом упорношћу, доследношћу и напором Марија Петковић трагала је за подацима. Извори које је користила јесу:

- необјављена архивска грађа,
- објављени извори,
- штампа и периодика,
- историографска литература,
- фотодокументи,
- плакати, саопштења, објаве.

Наведени су и на крају књиге. Трагала је у институцијама, фондовима и збиркама.

У уводном делу обухваћено је формирање логорског система у Србији, за које је била задужена, по наредби окупационих власти, влада Милана Недића. Формирани су прво сабирни логори у које су привремено интернирани Јевреји (Зрењанин, Нови Бечеј, Панчево, Шабац, Крагујевац, Ниш). Места смрти налазила су се у Шапцу, Нишу и Београду. У овом делу књиге ауторка образлаже атмосферу уочи II светског рата, разлоге успона националсоцијализма (велика економска криза), идеологију нацизма и његово јачање; такође, подсећа читаоца о покушајима кнеза Павла да отклони спољну опасност вођењем политичке неутралности, што се показало неуспешно, а посебно после војног пуча који је условио напад на Југославију. Марија Петковић, уз документовање релевантних чињеница у уводу обрађује догађаје који су Југославију увели у рат, а кнеза Павла у изгнанство, и не баш чисту улогу Британаца у целој мучној причи.

Немачки војни и управни апарат постао је носилац целокупне државне власти у Србији, са прецизно организованом војном и управном службом, уз помоћ Недићеве владе народног спаса, и успостављеним бановинама. Све у Србији било је у сенци нацистичке моћи, која није имала милости према политичким противницима, и одређеним етничким заједницама. Како део народа није прихватио Недићево упутство да Срби „оставе шуму, пушку и бомбу“, то је Немачка увела радне, па затим и класичне концентрационе логоре у Србији, у којима су затварани, мучени и ликвидирани Јевреји, Роми и сви који су пружили икакав отпор нацистима. Гестапо је постао ноћна мора без краја. Ауторка о поменутом стању на ширем плану, те и у

Србији, говори у поглављима: *Организација Немачког војног и управног апарата у Србији, Концентрациони логори* (појам, појава, намена и ширење у Европи, и посебно у Србији), и *Србија у хаосу рата*.

Марија Петковић доследношћу упорног и озбиљног истраживача пружа читаоцу низ података о оснивању концентрационог логора Бањица, о начину функционисања, разврставању заточених, начину мучења и уморстава, наглашавајући да је у организационом погледу логор Бањица био под управом Гестапоа и Специјалне полиције Управе града Београда, не заобилазећи да именује лица задужена за зликовачка догађања: Светозара Вујковића, управника логора Бањица, Драгомира Драгог Јовановића, управника града Београда, те улогу квислиншке владе Милана Недића. Без икакве правне основе, без суђења и кривице, заточеницима логора Бањица одузимано је људско достојанство и неизвесни нови дан.

Пред крај рата, приближавањем Црвене армије и ојачаним Народноослободилачким покретом, у Србији настаје међу нацистима прави метеж, у коме управници Бањице покушавају да испразне логор, да затру трагове, што физичке, што документоване. Пажњу у овом делу књиге привлачи табела о томе ко је за 23.593 логораша имао највише удела у хапшењу. Редослед је следећи:

SS	11.331
Гестапо	1.773
Управа града Београда	4.456 ухапшеника, итд.

Најобимнија поглавља књиге односе се на Врњчане (са околином) који су се нашли у логору Бањица, почевши од стања у Бањи после успостављања немачке команде, првог отпора против окупатора, првих погибија и стрељања, до одвођења у бањички безизлаз. Марија

Петковић цитира очевице бањских превирања, а посебно је значајно сећање познатог сликара и историчара уметности Миодрага Б. Протића, који је описао немиле дане Бање под немачком влашћу, и лето 1941, ту чудну, неприродну тишину која је људе стављала у дилему „да ли је чудна тишина најави наде или пропасти“ (М. Б. Протић). Не заборавља ауторка да помене ни наше српске поделе, ни пораз на Попини, ни хапшења угледних грађана. Најтежи вид одмазде било је слање у Бањицу, у којој су заточеници остајали без имена и постајали бројеви. Оно што је прецизно и систематично учинила Марија Петковић јесте давање идентитета бројевима, стрељаним, угушеним, депортованим у друге логоре. Жртвама. Иза сваког броја стоји човек, именом и презименом, полом, занимањем, годинама старости, местом из кога је допремљен, брачним стањем. Сви подаци табеларно су приказани, а онда азбучним редом у спискове уписани при крају књиге.

Свако име трагична је лична прича. Свака прича осенчила је болом погођене породице из Бање, Новог Села, Вранеша, Руђинаца, Штулца...Али, посебне емоције изазива судбина породице Трајковић, угушене у камиону са гасом, 9. маја 1942. године. Најчешће се помиње Слобода Трајковић, смештена у породичној вили у Бањи, са тетком и сестром, вереница Иве Лоле Рибара. Јануара 1942. године Лола јој шаље топло, потресно писмо које је запленила Специјална полиција, и Слободу ухапсила 1942. године. У логорске књиге уписана је под бројем 4202. Нестају Трајковићи: Светолик (отац), Милена (мати), Мирослав (син) и Вера и Слобода (кћери). То нису само имена, нити само лица са преосталих фотоса, то су судбине које досежу размере античке трагедије.

Рецензент, проф. др Љубодраг Димић, давши врло позитиван поговор књизи, набројао је 48 табела, 14

спискова, 2 карте и 21 факсимил докумената. Све набројено условљава прецизност ауторкиног исказа. Но велики број фотографија, начин осликавања судбина људи који су били скривени иза логорских бројева, указују да књига није само сувопарни историографски документ о једном опаком времену, и несрећи национа и других етничких заједница, већ се чита као најзанимљивије литерарно штиво. Утолико пре што погађа емоције и трагиком породица и личним јадом. Можда и притајеном језом што се човек ничему није научио из искуства, и страхује од скривеног зла у себи и другима.

Гордана ВЛАХОВИЋ

НОВА ЛУЧА НАД ИСТОКОМ

Мићо Цвијетић: Блиске даљине – Москва и Кијев

*Живот је највећи путник – ко га прати,
уознаће цео свет и саму вечност. (М.Л.)*

Човек је рођен да путује. Покретљив и далеко-досежан петом, још је бржи и досежнији теменом, тј. духом. Нема тога у његовом животу, па и сам тај живот, да се не може сагледавати као нека врста путовања. Путује се од рођења до смрти, кроз раст и младост, и потом кроз опадање и старост. Путује се из малих дела у велика дела, и обрнуто. Путује се кроз добро и зло... Дакле – путује се! Али, путовати на било који начин, и то потом не „поделити“ са другима, истиче себичност и

тврдичлук путника, који, вероватно, и у свему осталом само узима од света, а не даје. Путници су прозори у свеколики свет, а њихово искуство драгоцену лучу и одблесак виђеног, доживљеног и спознатог. Путописци и путописи повезују тренутке историје са осталим њеним временима, обнављају заборављено и новим очима дописују на траговима старих хроника. Уважени српски културни посленик и књижевник, Мићо Цвијетић, и самим својим животом, некад и невољни путник, а тек тамо где су га водиле жудња, радозналост и креативност једног великог православног духа, чини се, и није могао да се не огласи новим путописним словом, које, већ самим својим погођеним насловом „Блиске даљине – Москва и Кијев“, најављује сродност и емпатију српске душе са, само простором удаљеном, руском.

Иако је временска одредница Цвијетићевог „путешествија на источне стране“ 2007 – 2013, он се овлаш дотиче и неких путовања тамо из своје младости, која су имала дубок печат тадашњег времена и убеђења, тј. комунизма југословенског и комунизма совјетског. Свакако, сада зрелији и богатији за велико спознање суштинских промена и тамо и овде, тј. изласка неких прикривених истина на видело. Ту долазимо и до битног момента за сваког путујућег човека, а поготово за путописца, који кани оставити непролазно слово из свог времена, а о свим претходним временима – колико је способан да се уздигне из пристрасног и заблудног субјективног у созерцатељно и непристрасно објективно? Што се тиче надилажења сопственог идеолошког, а понајвише због зрења и мудрости као човека и писца, Цвијетић нам свој запис дарује баш у прави час, и његов и наш. И то је срећан спој, код многих знаних и незнаних путописаца, да путују и бележе „кад се испуни време“ за то, што и Цвијетића у самом старту ставља у онај низ зрелих

великих српских путника новог доба, као што су: Сима Милутиновић Сарајлија, Доситеј Обрадовић, Љуба Ненадовић, Исидора Секулић, Јован Дучић, Милош Црњански... Ми се дивимо великој фактографској прецизности и раскошној путописној сликовитости једног Евлије Челебије, Феликса Каница и др., који су били само странци на пропутовању преко Балкана. Дакле, и нису морали срцем куцати за тамо неку потлачену и заосталу Србију. А ево, Цвијетић нас уверава, како се тек врхунски и истинито може писати и созерцати о оном, што се пуним бићем жуди и ишчекује, као загрљај две заљубљене душе. Он тај момент љубави према мајци Русији и не скрива, већ напротив, врло га користи као своју предност у односу на рецимо, пуку радозналост и хладан туристичко-авантуристички доживљај многих модерних путника данас.

Али, Цвијетић је пре свега одмерен, умерен, опрезан, критичан и самокритичан у свему, а тај момент лично одушевљења и узвишених рефлексива, дају његовом путописанију једну нову снагу и топлу људску упечатљивост, које не могу, а да не понесу (и занесу!) и самог читаоца. Наспрам те подробне фактографске основе, где су запажања врло танана и подсетна - (рецимо: „...Находасмо се по овој врућини, у вишесатном обиласку, готово без предаха. Зачудо, нема овде оног лепог српског обичаја, из наших цркава и манастира, да вас понуде освежењем, кафом и соком, најчешће и добрим манастирским вином и ракијом. Нека, исплатило се; како ме све ово духовно окрепило и оплеменило...“ - стр. 31) – писац нас просто обуче невероватном светлошћу и бојама слика својих импресија, кратким мајсторским потезом, не без душе и дубине, већ напротив: „...Отварам прозор да последњи пут, са ове висине и са ове адресе, упутим поглед на град. Озарише ме светлост и сунце, колорит цвећа и бехар из хотелског врта. Одблесци са споменика који

сам малочас посматрао из близине, са обале. Сунчане звезде, безброј очију, са купола храмова у даљини. Плови бродица реком Москвом. Боже, каква лепота! Размишљам, како је све на овом свету и у људском животу замршено и загонетно, па и ови тренуци у којима сам овде, живим и постојим. Загледан у себе, човек је, истовремено, загледан у своју судбину. И срећан, што у неком тренутку постоји...“ - стр. 96). Можда се овде, са овим узвишеним спознањем аутора, додирује и укршта, и моја сентенца у поднаслову овог осврта, о животу путнику и човеку путнику, те о судбини из онтолошке увезаности ово двоје. Како год, и сам Цвијетић се помаже мислима великих умова о путовању човека (Његоша, Исидоре, Лалића, Гетеа...) где понајвише „опомиње“ управо она Његошева: „...Ко не путује, тај не живи, тај не знаде шта је свијет, што је свјетска мјешавина“... Обзиром да се овај путопис бави углавном хришћанском, тј. православном хоризонталом и вертикалом, можемо се запитати у духу јеванђеља, да ли су наша овоземна путовања, само слика много битнијих и лепших путовања душе после смрти, тј. до васкрсења у живот вечни?

Толико евоцираних судбина битних људи историје тог дела света, који по пространству захвата чак једну петину планете, толико и допричаних судбина о неким „путницима“ из непосредне родбинске и предањске близине аутора, просто нас опет уверавају, да сваки пут, па и онај бесциљни, на крају добије свој судбински циљ. Дакле, сваки Одисеј и Прометеј, какве год имали жудње, на крају морају да испију чашу краја пута, ма она била и најгорча. У Цвијетићевом „путовању“, провејава и тај мотивски порив путовања човека, који се креће од пуке хедонистичке радозналости и задовољства, до просветљења и највиших духовних спознаја. Он нас је подсетио на много и вољних и невољних путовања, што самих руско-

украјинских носилаца историје, унутар и ван сопствене државности, што са српских простора ка тадашњој царској Русији. Враћање на недосањани сан једног Доситеја Обрадовића, који, вођен „жељом за науковањем“ обиђе многа училишта у Европи, али за Русију „некако му се није дало“, као и невероватна прича из родбинског миљеа аутора о љубави лепе Украјинке Вјере и српског војника Ристе, на чудан начин обретеног у Кијеву, потврда су воље човека увек под звоном Воље Бога, како то аутор и сам кратко закључује: „Човек снује, а Господ одлучује“.

Човек мора да изађе из колотечине свог живота, из казана своје свакодневнице, да би могао боље да сагледа исти, себе и свет. Управо су путовања та прилика за „излазак“ из себе самог закључаног. Цвијетић нам, сем својих запитаности и оне горе цитиране, доноси и слике унутрашњих сусрета познатих ликова свог путописа, као што је и она о писцу „Мемоара“, проти Матеји Ненадовићу: „...Иако у друштву, имао је тренутке своје осаме; као што их и сам имам на оваквим путовањима, и иначе. Да би размишљао о животу и пролазности свега, извлачио поуке...“

Аутор успева да у малом прикаже мноштво битних догађаја и учесника, те атмосферу путовања на Дане словенске културе и писмености и на сусрете свесловенских писаца, али у много већем досеже то времепловно кроз историју, мајсторски и надахнуто васпостављајући драматични и узвишени живот руско-украјинских светаца, ратника, кнежева, царева, писаца, песника... Пред нама, а и кроз нашу душу, тече једна непрестана река знаменитих живота, у бурама добра и зла, са њиховом непрестаном крсном вертикалом. Читајући овај комплексни мозаик-помен, складан и уредан, и кад улази у анахроност, пун факата и до најситнијих детаља,

али, пун и неке људске хумано-критичне добродушности, бурни историјски догађаји и контроверзни животи важних личности Русије и Украјине, доимају се још некако суровији, трагичнији и чудеснији, али и поручно узвишенији и духовно префињенији. Тек две године од објављивања ове вредне књиге, ништа је, јер ће временом њена документарно-књижевна вредност све више расти.

Ово је врло обимно и густо штиво, са много чињеница и личности, те захтева концентрисану нарацију, добро осмишљен и стабилан темпорални план, као и оригиналну, а прикладну књижевну имагинацију. Морамо се запитати, а и задивити, како је аутор успео да склопи толике мозаике историје, да затвори толике појединачне и универзалне кругове, да кроз толико много наративних тема и полазишта, одслика и најмањи детаљ итд.!? Којим се све то поузданим средствима користио, на које све начине довијао да, сем усменог и накнадног сећања (које никад није поуздано), битно забележи и стави на најприродније место? Сетимо се овде неких великих тв-путописа из протеклих времена, који су користили и најмодернија средства технике, камеру, диктафон и сл. Да ли је било лакше једном Зуки Цумхуру да толкује „Скитам и причам“ или једном Милану Ковачевићу да „путује“ „Караван“ или једном Ратку Кушићу за лепо сликан и причан туристички путопис „Свет на длану“? Уз сву хвалу поменутих величинама најмодернијег израза, утисак је, да „Блиске даљине“ Миће Цвијетића, и дубље и волуминозније продиру у душу читаоца, очаравајући га управо сликовном моћи речи, речи са снагом душе, да далеко и непознато, буде блиско и откривено. Аутор је моћан и у детаљу, некад наизглед неважном и успутном, правећи од њега не само богатију пејзажност слика, већ и саму душу путописа, која се открива кад се доживи у

души читаоца. То су ти мириси брезових гранчица у московском Богојављенском сабору, то је тај дивни поглед са отвореног прозора на Коломну, то су посебни доживљаји непоновљивих бљескања монумента сакралних и световних здања, и то је надасве, у Кијеву несвакидашњи призор, у прикрајку под липом, жене са великим белим шеширом, која седи у наслоњачи и храни голубове, разговарајући са њима као са словеснима... „Чини се да је игра, а није!“, каже писац. Порука, снажна и важна, али пре ње побуђење у неком новом путнику и путописцу, да се туда прође, и бар нађе неки нови „само свој“ детаљ и тренутак.

Чак и оволико толковања о „новим лучама над Истоком“, може бити сувишно. Јер, епистолска и путописна књижевност, најбоље саме себе представљају. Ипак, морам препоручити и ауторов поговор на крају књиге, назван „Стварност и илузија“, где нам у мудрости и сажетку доноси своје созерцање о „путовањима“ духом, као последицом (или узроком) путовања телесним кораком. На крају, рекао бих у прилог свему овоме – ко у животу није видео више од два брега, онај изнад колевке и онај изнад гроба, боље да није ни гледао, а ни живео!

У Бгд: 6. новембар 2015.

Миша ЛАЗАР

ПЕСМАРИЦА ЗА МЛАДЕ ЧИТАОЦЕ

**Миомир Милинковић, *Неизбежно,*
песме за децу; Арте, Београд 2015.**

Свет заснован на специфичним одликама детињства, значењски лепезаст, лимитира и самоомеђује Милинковићеву поетску реч. Аутор трага за оним што је у кругу дечјег интересовања и афинитета, што је јединствено, сценско, узбудљиво; извесно, посреди је очаравајућа и занимљива материја, што илуструју поглавља ауторове песмарице: *Ти и ја, Ругалица, Маиштали су, Чудне речи, Питања и Круг.*

Детињство саткано од нити среће, лирике и лепоте, као стварност преплављена маштом, средишњи је оријентир песничке збирке *Неизвесно*. У ауторовој визији младост је преплет сна и јаве, синоним слободе, радости, ведрине, динамике и племените невиности.

Дечји аспект је унутарње витално средиште Милинковићевог стиха. Прилагођавање тачки са које дете најбоље види, или која изневерава његов хоризонт очекивања, духовито померање перспективе у виђењу стварности и свакодневља, оживљавање које стварима даје друкчији изглед и преплављује атмосфером магије, ауторов је уметнички стваралачки закон.

За песнка Миомира Милинковића (и професора књижевности - по речима првог читаоца стихозбирке Томислава Ђокића - „једног од ретких срећника коме је бог подарио таленат за науку и за уметност“), игра је неутуђиви део дететовог живота и битна ознака слободног постојања у строго детерминисаном и задатом свету. Насушна као хлеб, прва и најплоднија школа, она

је - намеће се из песмарице - мобилизатор виталних изражајних могућности. У потрази за валерима лепоте која одблескује радост и зари ведрином, аутор књиге *Неизбежно* полази од игре као облика уметности и најизразитије форме дечјег изражавања. Драз и чар Милинковићеве поетске речи је у одабраној теми, у триковима, у зачикавању и надлагивању, у заплитању и расплитању речи, у необичности и провокацији.

И језик је у служби играња. У фонду ауторових поетских израза место имају лингвалне игре, вербализација, активан и отворен приступ језику. Заснован на сигнуму игре као „вербалој лепоти“, страх гравитира према нонсенсу, према речима које покрећу асоцијативне и имагинативне механизме.

Краљевство маште у својој референцијалној функцији обележава Милинковићеве стихове усмерене младима. Оса ротације песничких слика, машта је у средишту ове вредне дечје књиге; машта је незаменљива супстанца и лозинка песничке слике. Ограничени број речи, ограничени број мотива и ограничени број симбола прати безграничност стваралачке уобразиље.

Ведро расположење је у основи Милинковићеве поетике. Наслови стихова „Јеж неизбеж“, „Ђуран Ћира“, „Меда и Крушке“, и не само они, орасположе, заокупљају и везују примаочеву пажњу и мисли. Ведрина и хумор, стављени у функцију игре, препоруке су Милинковићевог умећа:

*Памет вам је врло уска,
Смејала се наглас гуска.
Питање је јако лако,
Знао га цео гушчји свет:
Два и два - јесу пет!*

(Ђуран Ћира“)

Осим моћи да развија имагинативно-естетске способности и обогати сазнајно-интелектуални развој, песничка остварења доносе релаксацију и миље, обогаћују и пружају естетско уживање. Лепотом казане речи, стилем и снагом израза, стих објективно разведрава и бодри, приређује пријатност и чаролију. Мали читалац, засигурно, налази велико задовољство у свакодневним стварима показаним у новом и непознатом облику.

Поезија Миомира Милинковића је један самодовољан свет сведен претежно на срећан спој значења и звучења речи, на луцидну, морфолошко-фонетичко-семантичку игру и вокално-звучни такт. Стихове „Јез неизбеж“, „Лет - џамбо џет“, „Џакарту“ карактеришу изразитост, игра гласова и музичка експресивност. Није занемарен семантички валер на рачун мелодијских учинака.

Говорење тече присно, прозрано, природно и разумљиво у најширем контексту. Непосредна, сликовита и једноставна комуникација, елеганција и лакоћа, исто тако, иманентни су певању и мишљењу овог аутора.

Стил песничке књиге *Неизбежно* показује се у језичком склопу, сликовитом и ритмичком међудејству. Ритмичко јединство језичког идиома и оркестрација мисли детерминишу карактер и уређеност изреченог и његове емоционалне ефекте. Полетношћу и сликовитошћу, одјецима и одблесцима, акустичним и мелодијским подударењем са садржајем који се казује, реч узбуркава, понесе, одзвања.

Хуманистички ангажман, као препознатљива и поливалентна порука, у Милинковићевом артефакту има свој резон и своју закономерност у чињеници да је дете морално и мислено биће. Одређен темељним карактером унапред ношеног значења, својеврсна виша школа поучености и неговања универзалних вредности, ма

колико то било противно природи уметности, стих држи до прагматичности у најлепшем смислу речи. Интегрисана у склоп стиха, захваћена формом, „порука“ је конструкт уметничког акта. Сведена на унутарјезичке интеракције, на аутентични језичко-естетски и херменеутички контекст, на означавање и ујезиковљење, она даје кохезију и естетски смисао грађи, сама по себи је функционална вредност.

Тек, књига песама која се нуди обзирности малих, подједнако и великих читалаца, дело је од несумњиве литерарне вредности.

Тихомир ПЕТРОВИЋ

КО ТО РЕЧЕ

**Чедо Недељковић: Лапонци. Издавач:
Библиотека општине Лучани, 2015.**

Један вриједносни суд филозофа Слободана Томовића гласи: кад било која научна, или нека друга доктрина, прерасте у догму, онда више у њој не станује истина! Овом, посве ексклузивном вриједношћу, покушаћемо да оспоримо вриједност овог наслова, изузетно занимљиве књижевно кодираних књиге, књиге писца и професора Чедо Недељковића, наслова који гласи: **ЛАПОНЦИ!**

Не може се доиста мимоићи вјештина писца да такав наслов пусти и употреби, па да тестира мисаони

волумен читаоца који ће се, ако не јавно а оно бар тајно супродставити наслову Лапонци! У књизи је препознатљива изузетна ментална способност аутора, да читаоца наведе на танак лед, односно на сентимент према старости. Такав пут у разумијевању овога текста био би споран, бар из неколико разлога. Не знам како бисмо могли превести ријеч Лапонац, ако не да је у питању деменција, која је на те године распртила своје бреме, чије ће последице тога календара, бити означене као старост. Писац овог штива далеко је старији од најстаријег јунака ове књиге, дакле тиме он оспорава наслов, ако није, а по свој прилици јесте, требало овакав наслов ове књиге да обави другу улогу.

Са особитом пажњом, која се не испушта у току читања различитих људских судбина, са којима се једино може сусрести љекар и то ако покаже интересовање, или социјални радник како се незграпно назва особа чији је посао достојан поштовања, под условом да се обавља у оквирима пропедевтичких, тј. уџбеничких упуштава! *Ову књигу, треба да прочитају сви они, које су биолошки реkvизити опредјелили на старост. Нијесам у току читања ових, како рекох исповиједних тестова и пишчевих казивања сусрео појаве које нијесу присутне у околностима календара и социјалног и друштвеног сатуса старих, или старијих, особа које су лишене патријархалних вриједности, које су посве хумано обављале те, природним законима, дефинисане обавезе!*

Нагли технички и технолошки развитак донио је многе непријатности за ова животна доба. Прије свега породица као институција, из корјена је, силом прилика, измијенила свој општи статус, и своју улогу која је у породици била дефинисана и као обавеза! Новина збивања није имала дефинисан став према породици која се обрела, такорећи ни на небу ни на земљи! По свој

прилици, у овој транзиционој епохи, најгоре су прошли такозвани лапонци.

Која је то институција која је обавезујућа да ријеши моралну обавезу, на коју више нико не рачуна да је у обавези.?

Посебно је у овој књизи занимљив, ексклузиван, отворен разговор главног јунака, са почетка ове књиге Благоја, са Богом, и то послје је искуства у Старачком дому гдје се утулио његов живот! Разговор, који се не може препричати, не може ни поновити, разговор те-та-тет у коме није било околишења! Разговор блиста лакоћом са којом аутор води и усмјерава своја питања, у којима нема нешто што је из људског живота заобиђено! Више нема илузија, увјерио се у сусрету са Богом, и сам Благоје тај високи интелектуалац!. Чини ми се да му је лакше што је живио у илузијама, него да је живио од илузија! На растанку са Богом, без обзира на његову интелектуалну дрскост Бог га упућује у Рај, са озбиљним упозорењем при изласку: „*немој много да загледаш моју секретарицу*“! Сваки бог има секретарицу.

Све остало што одише својом љепотом, а и оном речнику који је препустио Лудом Митру, и о личном интересу Бога да га пошаље у Рај, препуштам читаоцима који ће уживати у писмености и храбрости овог талентованог човјека старије доби (Пише да је рођен 1932 год.)

Има у овом роману, како га назваше књижевни критичари, пуно критике из свере моралних поступака заједнице као цјелине, и потомства такозваних лапонаца, критичара којима се придружујем стиховима Густава Крклеца:

*„Гуслара сретох био је слијен
Ал, рече, синко живот је лијен,
Збуних се, збиља. Зар живот лијен!
Видјећеш, синко, кад будеш слијен...*

Није само овај цитат потврда истине мало прије изречене о односу према такозваним лапонцима, прати га у стопу и цитат из књиге Лапонци, цитат из једног Балзаковог дјела: *Најгнуснија и најчешћа, и најстарија незахвалност је незахвалност деце према родитељима!* Зар ово није сумрак времена, или апокалиптички тон, један од тако присутних у оквиру опште цивилизацијске перспективе! А перспектива је толико неизвјесна не само као појединачна појава, која ствара апатију и све оне *болести* које у свом префиксу имају егзстенцију!

Не знам колико ми је пошло за руком да оспорим наслов књиге Лапонци, али је евидентно да ниједан од јунака ове књиге није показивао, ни у сопственом исказу, тако рећи исказу из прве руке, а ни из пишчевих казивања о одређеним истинама које најчешће прате животно доба његових књижевних јунака, и нијесу патолошке промјене већ нормални процеси који могу постати патолошки, али ови нијесу болест! И сама дефиниција болести врло је дискутабилна, од оне у сентенци исказане као *senectus ipsa morbus*, до оних које је обзнанила Свјетска здравствена организација којој, као научној доктрини, није баш упутно безрезевно вјеровати, као што рече, ипак, филозоф, на почетку овог текста!

Иако је шисац ове књиге веома обавијештен, и еманципован, понегдје и мало више, али то на своју одговорност, ипак нас није убиједио да је старост стерилна, призивам Макра Миљанова Куча који у

старости надмудри и, великог и поштовања достојног,
Имануела Канта!

Од свих Лапонаца најдраже ми је оно племе које
још увијек држи до себе.

Јован Н. СТРИКОВИЋ

ЦРВЕНКАПИЦА ЈЕ, ИПАК, НАДВЛАДАЛА ВУКА

**Тања Ступар Трифуновић: Сатови у мајчиној
соби, Завод за уџбенике и наставна средства
Источно Сарајево, 2014.**

Пјесникиња и приповједачица Тања Ступар Трифуновић осјетила је потребу да се огледа и у великој форми - роману који је одсуством правила, крајњом слободом исказа и истовременог сагледавања ствари из више темпоралних и психолошких перспектива, колоплету умног и заумног, свијести и подсвијести, интимног и универзалног, литерарног и ван литерарног (филозофског, психолошког, антрополошког...), фолклорног и модерног, ововременог и свевременог, да се огледа у роману који је једини у стању да наслика ситуацију човека у свијету у промјенљивим облицима његовог испољавања обасјаностима и затамљењима, логици и бесмислу.

Ствар је још сложенија јер је тај човек заправо жена, најприје жена уопште, несагледива колона црних марама нанизаних на бесконачну нит времена и таму вјекова пред којим „људско замире спознање“. Постепено

се из мноштва ипак издваја само једно лице - Црвенкапице која је успјела да од злог вука отме своје снове.

На почетку приче све је наизглед реално: амбијент, атмосфера, менталитет национално помешаног становишта у задарском приобаљу (ауторица је рођена у Задру, али је због ратних околности морала да напусти земљу у којој су њени преци пустили коријење и сродили се с кршем, вјетровима и морем, и врати се у претходну домовину из које су их неки други, слични вјетрови, одували прије свих сјећања). Живот у горњем и доњем селу, оном на обали и оном на кршу, одвија се својим законима без сукоба али и без зближавања, у својој пустоши и неминовности, и изједначен само у смрти пред којим старице, и једне и друге дају одушка свом скривеном болу и неизљечивом осјећању губитништва, овјереном већ при рођењу неумољивим печатом судбине. Тек на гробљу оне отварају своје чврсто замандаљене капије шутње и врисну из дубоке утробе без обзира да ли су у заједничком живом времену биле дариване топлином његових дланова или острвљеним ударцима од којих кости пуцају.

Своје казивање ауторица започиње најраним призорима сјећања, сликом светлуцавог шљунка, шкољки које су таласи избацили на обалу да би их учинили дохватљивим дјечијим рукама од којих ће она много касније нанизати ђердан успомена. Ту је и плави поглед неког дјечака чије се очи изједначавају са болом мора. Ту је и цика и вриска задовољних малишана у игри на идиличним обалама дјетињства. Али ту нема одраслих, али ни куће. У слиједећим призорима појављује се родитељски дом и двоје суморних људи које ни живот под истим кровом није зближио. Отац је стабилан, некако тврд и суздржан, поуздан чувар од опасности које пријете из вана, али затворен за оне око њега кога ипак

могу да обрадују успијеси његове дјецe у којима препознаје највећу међусобну сличност.

Мајка је лијепа, тиха увијек некако одсутна, заокупљена кућним пословима који као да апсорбују сву њену физичку и емоционалну снагу, зароњена у море туге, убачена у таласе из којих и не назире обале спасења. Једина њена искрена страст је врт, цвијеће које јој отјеловљује сан о љепоти, остварење младалачких снова који никад нису постали јава. Наметнута улога мајке гушила је женску природу њеног бића. Осјећала је да не живи него гостује у туђем животу који јој је, мимо њене воље, додијелен.

Помирила се с истином да је физички одлазак жене дефинитивни крај (заборав) и да памћење прати само мушки дио људске колоне у неминовном протицању времена и нараштаја.

Уколико вријеме више одмиче, главна јуњакиња, сад већ девојка па и мајка, све више схвата да је сама, као и њена родитељица, као већ и њена кћер, дио уклетог женског ланца без обзира што она своје животне дане троши у другачијем окружењу и измијењеним социјалним околностима. Уствари, испуњена стресом и страховима она као да доживљава умногостручавање личности, у њој живе анонимне преткиње, али и неке будуће жене изгубљене на цестама које никуд не воде жигосане болом неиспуњених очекивања. Празнину бића може да испуни само љубав, топлина додира и истинског људског зближавања. Човек поред којег се буди подстиче у њој витализам, осјећај снаге и остварености, али и бојазни да ће занос проћи и да ће љубав нестати, да ће се, „употребом“ потрошити остављајући за собом још дубљу празнину. Зато треба отићи, прекинути прије него што се пламен не претвори у пепео, треба подстицати

жељу удаљеношћу да би она, при поновном сусрету, букнула недоживљеном силином.

„Сатови у мајчиној соби“ су психолошки роман са значајним премисама аутобиографског, интимног и универзалног у разуђеној гами наративног поступка, од бајке до мита, од исповијести, до истраживачких „зареза“ свакодневних дешавања, разговора и сусрета, сондирања „језгра људског нуклеуса“, женске душе у којој се, скривено од погледа, одвијају експлозије психичке енергије варијабилног интензитета и наглашене личне фреквенције.

Да би одгонетнула енигму женског бића у свијету у којем доминира мушки принцип, Тања Ступар Трифуновић је морала да прилагоди угао свог рукописа да много чему избјегне реалистичку подударност, тежину фактографског, да се приклони сјенкама, сновима, сјећањима, посебној свјетлости бајковитог и митског, нарочито симболичког у којем ствари губе своју предметну ограниченост и распростиру се у безграничном простору подсвјесног у којем су акумулирани драгоцјени седименти прадавног искуства тешко изрецивог вокабуларом савременог човјека.

Осим мора, стијена, вјетра у којима доминира темпорална димензија посебну пажњи поклања симболу куће која се сматра „мистичним симболом женског вида универзума“ (Кемингс), а затим собе, зидова, врата, прозора, нарочито степеница, а иза њих долази врт, мајчино царство, у којем се, осим цвијећа које симболизира љепоту у најширем спектру значења, налази и једна крушка чији плодови својим обликом подсјећају на женско тијело, док стабло, у хришћанству представља „Исусову љубав према човјечанству“.

Ако се зна да су „Сатови у мајчиној соби“ први романескни испит Тање Ступар Трифуновић, онда се мора признати да је она тај испит положила са високом

оцјеном. Она је написала „женску“ књигу која нас подсећа на гоблен у којем се оптичка и значењска густина утиска постиже ситним, али прецизним потезима игле и динамичним распоредом комплементарних боја.

У Тањином тексту битан је детаљ. У почетку њена јуњакиња износи на сунце (не скрива) сада чист веш, рашчишћене рачуне прошлости и наслијеђених оптерећења инфериорности жене патријархалном свијету. Свака жена у себи (шуми) има опасног вука који је чека на првом завијутку стазе. Одлучна, интелигентна, одважна ауторица има храброст да скрене са уходаног пута обиљеженог путоказима страха и отуђења и да се сама суочи са својим вуком (по Бетелхајму „вук представља екстернализацију злости самог дјетета“), у хиперболичком димензијама његове неизбежности у сваком конкретном животу.

На крају она побјеђује своју располућеност, немогућност интеграције у цјеловитост потпуног бића у којем жена и мајка егзистирају као врхунац оствареног хумани-тета. По Тањи Ступар Трифуновић сваки човјек има право на срећу, али за срећу се мора борити чак и онда када се чини да та борба нема изгледа на успјех, када вук у интимној шуми психолошког доживљаја паралише чак и жељу за ослобађањем, досезањем истинског себе.

Роман је писан дуго и стрпљиво. Треба га требати и читати. Тек тада ће се докучити дубина егзистенцијалног понирања и танана устрепталост доживљаја, флуи-ресценција женске душе ухваћене у бистрим огледалима ријечи. („Вук прождире снове.“)

Зорица ТУРЈАЧАНИН